

مجله علوم اجتماعی

دوره دوم - شماره ۲ - تابستان، پائیز و زمستان ۱۳۸۴

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

محمد رحمانی آهنگیان،
فاطمه براتلو	سازمان‌ها و هویت ما
برات‌علی خاکپور،
عیسی پیری	آسیب‌شناسی اجتماعی شهر و نقش سرمایه‌های اجتماعی و کالبدی شهروندان در کاهش آن (دیدگاهی جغرافیایی)
محمدعلی زکی	نگرش دانشبران آموزشگاه‌های کامپیوتر شهر اصفهان به عوامل اجتماعی مؤثر بر آن
سیامک زند رضوی،
سیمین فروغ‌زاده	سیمای جنسیت (زن و مرد) در قوانین خانواده و مجازات اسلامی
علی اصغر سیلابیان طوسی،
محمد مسعود سعیدی ناهقی	نگرش سکولار، نظریه‌های سکولاریسم و جامعه ما
مسعود عالمی	آینده هویت‌های فرهنگی جمعی با استفاده از روش شبیه‌سازی کامپیوتری
محمد رضا مریدی،
معصومه تقی زادگان	بررسی جامعه‌شناختی عناصر ساختاری سیستم هنر
محمد مظلوم خراسانی،
احمد رضا اصغریور ماسوله	سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد در سال تحصیلی ۸۴-۱۳۸۳ و عوامل مؤثر بر آن

- Punam, R. 1993: "The Prosperous Community: Social Capital and public life", *The American Psychol.* 4, 13, 11-18.
- Samon-Salazar, R. & Donubusch, S. 1995: "Social Capital and Reproduction of inequality: Information Networks among Mexicanorigin High School Students", *Sociology of Education*, 68, 2, 116-35.
- Unwin, L. 1996: "Employer-led Realities: Apprenticeship Past and Present", *Journal of Vocational Education and Training*, 48, 1, 57-68.
- Volker, B. & Flap, H. 1999: "Getting Ahead in the GDR: Social Capital and Status Attainment under Communism", *Acta Sociologica*, 42, 1, 17-34.
- Whitchhead, M. & Diderichsen, F. (2001): *Social Capital and Health: Tiptoeing Through the Minefield of Evidence*, The Lancet, 385, 9277, 165-6.
- Wilkinson, R. (1996): *Unhealthy Societies: the Afflictions of Inequality*, Routledge, London.
- Woolcock, M. 2001: "The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes", *Source: Canadian Journal of Policy Research*, 2, 1, 1-17.

مشخصات نویسندگان

محمد مظلوم خراسانی دارای دکترای جامعه‌شناسی از آلمان و دانشیار جامعه‌شناسی در گروه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد است. علاقه پژوهشی او جامعه‌شناسی سیاسی و توسعه و مسائل اجتماعی ایران است.

نشانی: گروه علوم اجتماعی، دانشگاه ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد

Email: mazloom@um.ac.ir

احمدرضا اصغریور ماسوله، دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی در دانشگاه فردوسی مشهد است. علاقه

پژوهشی او در زمینه جامعه‌شناسی اقتصادی و مسائل اجتماعی ایران است.

Ahmadreza.asghariour@gmail.com

عوامل مؤثر بعدی به ترتیب اهمیت عبارتند از میزان شبکه‌های اجتماعی در محله، وضعیت تأخر فرزند، وضعیت اقتصادی هم محله‌ای‌ها، خودپنداره فرد هم تأثیر منفی بر میزان سرمایه اجتماعی فرد در محله دارد که در این زمینه به تحقیقات بیشتری نیاز است تا علت این امر مشخص شود.

فهرست منابع

- ازکیا، مصطفی و غناری، غلامرضا (۱۳۸۳): توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، تهران: نشر نی.
- افروغ، عماد (۱۳۷۸): خرد فرهنگ‌ها، مشارکت و وفای اجتماعی، مجموعه مقالات وفاق اجتماعی و فرهنگ عصر تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- سرای، حسین (۱۳۷۲): مقدمه‌ای بر نمونه‌گیری در تحقیق، تهران: سمت.
- جلیلی، مسعود (۱۳۷۵): نظم اجتماعی، تهران: نشری.
- دورلاقی، استیون (۱۳۸۳): بر پایه سرمایه اجتماعی، در سرمایه اجتماعی اقتصاد و دموکراسی، ویراسته کیان تاجبخش، شیراز.
- مرکز آمار و خدمات ماشینی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی خراسان (۱۳۸۳): نشریه دانشجو، مشهد.
- میر، دلیرت (۱۳۸۰): راه‌های سنجش و تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ‌نایی، تهران: نشر نی.
- Alheit, P.: 1995, "Research and Innovation in Contemporary Adult Education", in S. papaiannou, P. Alheit, J.F. Lauridsen and H.S.Olesen eds., *Community, Education and Social Change*, Roskilde University Centre, Roskilde.
- Bka, S.L. & Singh, K.: 2002, "Applications of Social Capital in Educational Literature: A Critical Synthesis", *Review of Educational Research*, 70, 1, 31-56.
- field, David: 2003, *Social Capital*, Sage Publications
- foley, M. and Edwards, B.: 1999, "Is it Time to Disinvest in Social Capital?", *Journal of Public Policy*, 19, 2, 141-73.
- Healy, T.: 2003, "Social Capital: Capital and Economic Development. Anniversary Live!", Workshop: Social Capital and Sustainable Ties in the Information Society, Conference on "Sustainable Ties in the Information Society".
- Riislund, Lene & Svendsen, Gert Tinggaard: 2005, *Trust, Social Capital and Economic Growth: An International Comparison*, Edward Elgar, Cheltenham, UK.
- Lauglo, J.: 2000, "Social Capital Trumping Class Cultural Capital?" *Engagement with School among Immigrant Youth*, pp. 142-167 in S. Baron, J. Field & T. choulter (eds), *Social Capital: Critical Perspectives*, Oxford University press, Oxford.

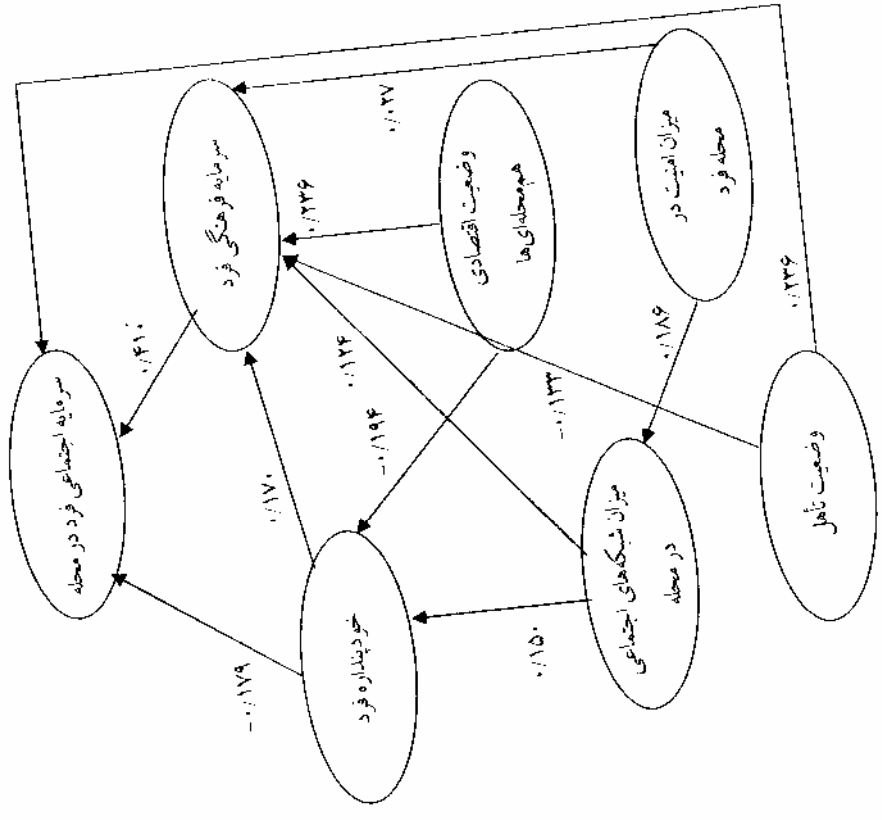
نتیجه گیری

بر اساس این پژوهش، میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در محله سکونت دائم آن‌ها کمتر از میزان متوسط است. نمره «میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در منطقه محل سکونت (محله)» در فاصله یک تا پنج سنجیده شد مقدار آن ۲/۶۶ به دست آمد.

همچنین شکافی بین میزان سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی (محله) و میزان سرمایه اجتماعی فرد در دانشگاه مشاهده شد. در مقایسه زوجی نمرات سرمایه اجتماعی در دانشگاه و منطقه محل سکونت (محله)، مره سرمایه اجتماعی در محله ۲/۶۵ و نمره سرمایه اجتماعی در دانشگاه ۳/۰۴ به دست آمد و تفاوت بین آن‌ها معنی دار شد. یعنی میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در دانشگاه به طور معنی داری بیش از میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در منطقه محل سکونت آن‌هاست.

در تحلیل دوم متغیری یعنی یک متغیر مستقل با متغیر تابع و با استفاده از تحلیل رگرسیون و مقایسه میانگین‌ها، بیشترین تأثیر متعلق به متغیرهای «میزان شبکه‌های اجتماعی موجود در محله» با $R^2 = ۰/۱۶۴$ ؛ «میزان امنیت در محله» با $R^2 = ۰/۱۰۹$ ؛ «میزان سرمایه فرهنگی فرد» با $R^2 = ۰/۰۷۷$ ؛ «اعتبار اجتماعی دانشکده» با $R^2 = ۰/۰۶۸$ ؛ «نظرات تحصیلی فرد» با $R^2 = ۰/۰۳۲$ ؛ «میزان روابط اجتماعی خانواده در محله» با $R^2 = ۰/۰۰۳$ ؛ «میزان نظر مثبت نسبت به گوناگونی اقوام» با $R^2 = ۰/۰۰۲$ ؛ محل سکونت فرد (شهر یا روستا).

در تحلیل چند متغیری یعنی تحلیلی که با حضور همزمان همه متغیرها انجام شده است، مهم‌ترین عامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی، «میزان سرمایه فرهنگی فرد» است. یعنی چنان‌چه فرد هنگامی اجتماعی را به خوبی درونی کرده باشد، تمایل بیشتری به تعهد مدنی خواهد داشت و به تبع آن دارای سرمایه اجتماعی بیشتری خواهد بود. سرمایه فرهنگی فرد متأثر از فرایند اجتماعی شدن فرد در خانواده و مدرسه است. به همین دلیل به نظر می‌رسد برای برنامه‌ریزی به منظور افزایش سرمایه اجتماعی باید ارزش‌های و هنجارهای مدنی در خانواده‌ها و مدارس تقویت شوند. بعد از این عامل «میزان امنیت در محله» دارای بیشترین تأثیر گذاری بر متغیر وابسته پژوهش است که نشان‌دهنده اهمیت این عامل است. مشارکت اجتماعی افراد در امور محله و اعتماد بین شخصی رابطه نزدیکی با احساس امنیت دارند. هنگامی که احساس عدم امنیت وجود داشته باشد، افراد ترجیح می‌دهند از محدوده شخصی خود محافظت کنند تا به مشارکت بپردازند.

در نمودار تحلیل مسیر بالا، بیش از همه تأثیر چشم گیر متغیر «وضعیت اقتصادی هم‌محله‌ای‌ها» بر متغیر سرمایه فرهنگی فرد، قابل توجه است. همچنین رابطه میان «میزان امنیت در محله» و «میزان شبکه‌های اجتماعی در محله».

قرار دارد. همچنین میان میانگین نمره میزان سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی در میان مردان و زنان تفاوت فاحشی دیده می شود. همچنین مشاهده می شود که واریانس و دامنه این متغیر در میان مردان و زنان تفاوت زیادی باهم ندارند.

تحلیل دو متغیری

در تحلیل دو متغیری عوامل مؤثر بر میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در محل زندگی آنان، فرضیه های مربوط به تأثیر متغیرهای زیر رد نشد:

متغیر مستقل	ضریب تعین در رگرسیون ساده
میزان روابط اجتماعی خانواده در محل	۰/۰۳
میزان سرمایه فرهنگی فرد	۰/۰۷۷
میزان نظر مثبت نسبت به گوناگونی اقوام	۰/۰۲
میزان شبکه های اجتماعی موجود در محل	۰/۱۶۴
میزان امنیت در محله	۰/۱۰۹
منزلت تحصیلی فرد	۰/۰۳۲
اعتبار اجتماعی دانشکده	۰/۰۶۸
اطلاع یا عدم اطلاع فرد از تعداد اقوامی که در محله نوزندگی می کند	مقایسه میانگین ها
محل سکونت فرد (شهر یا روستا)	مقایسه میانگین ها

تفاوت بین میزان سرمایه اجتماعی در منطقه محل سکونت، در دو دسته دانشکده که از نظر اعتبار اجتماعی با هم تفاوت دارند، معنی دار است. دسته اول دانشکده های پرستاری و مامایی و پیراپزشکی هستند که دارای اعتبار اجتماعی کم می باشند و دسته دوم دانشکده های پزشکی، دندانپزشکی و داروسازی هستند که دارای اعتبار اجتماعی بالا هستند. نمره سرمایه اجتماعی در منطقه محل سکونت برای دسته اول ۲/۵۴ و برای دسته دوم ۲/۸ به دست آمد.

دیگر عوامل مؤثر در نظر گرفته شده در مدل تحلیلی از آزمون عبور نکردند و رد شدند.

تحلیل چندمتغیری

مشخصات مدل نهایی پردازش داده شده به داده ها که به روش «قدم به قدم» انجام شد، در جدول ۴ مشاهده می شود.

می شود.

جدول ۴- خلاصه مشخصات مدل رگرسیون چندمتغیری

ضریب همبستگی	ضریب تعین	خطای معیار تخمین
۰/۶۵۷	۰/۴۳۱	۰/۳۸۴
	۰/۴۰۲	

مشاهده می شود که مقدار ضریب تعین مدل به دست آمده ۰/۴۳۱ است. یعنی مدل نهایی پژوهش حدود ۴۳ درصد از واریانس متغیر وابسته را تبیین کرده است.

در جدول ۵ ضرایب متغیرهای باقیمانده در محل رگرسیون چندمتغیری ارائه شده اند.

جدول ۵

Sig.	t	Beta	Std Error	B	متغیر
۰/۰۵۴	۱/۹۴۴	-	۰/۴۰۲	۰/۸۸۱	ثابت معادله
۰/۰۰۰	۵/۳۷۱	۰/۴۱۰	۰/۰۷۸	۰/۴۰۹	سرمایه فرهنگی فرد
۰/۰۰۰	۴/۵۶۷	۰/۳۳۰	۰/۰۳۹	۰/۱۷۶	میزان امنیت در محله
۰/۰۰۰	۴/۳۱۳	۰/۳۳۱	۰/۰۴۷	۰/۲۰۲	میزان شبکه های اجتماعی در محله
۰/۰۰۱	۳/۳۰۴	۰/۳۳۶	۰/۱۴۳	۰/۴۷۲	وضعیت تأهل
۰/۰۰۱	-۳/۳۷۷	-۰/۲۴۱	۰/۰۵۲	-۰/۱۷۰	وضعیت اقتصادی هم محله ای ها
۰/۰۲۵	-۲/۳۷۶	-۰/۱۷۹	۰/۰۹۹	-۰/۲۲۵	خوددنداره فرد

تحلیل مسیر

به منظور تعیین چگونگی تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته و بر یکدیگر، مدل تحلیل مسیر ارائه می شود. در رسم مسیرها، منطقی بودن رابطه و نیز معنی داری آماری مدنظر بوده اند.

اعتبار پیش‌بینی: که مربوط به فرضیات، یعنی رابطه بین متغیرهای مختلف یا پیش‌بینی متغیر تابع براساس متغیرهای مستقل می‌شود که با استفاده از آزمون‌های آماری مناسب تأمین شده است.

اعتبار یرونی: که مربوط به تعمیم نتایج نمونه به جامعه می‌شود و دو نوع است:

اعتبار آماری: که به مناسب بودن حجم نمونه در جامعه موردنظر مربوط می‌شود و به وسیله انتخاب شیوه نمونه‌گیری مناسب تأمین شده است.

اعتبار اکولوژیک: که به همگنی و تجانس جامعه آماری مربوط می‌شود و با انتخاب طبقات مناسب در نمونه‌گیری طبقه‌ای تأمین شده است.

تأمین قابلیت اعتماد

قابلیت اعتماد سازه‌ها از روش محاسبه آلفای کرونباخ مورد بررسی قرار گرفت. در جدول زیر مقدار آلفای کرونباخ برای سازه‌ها مشاهده می‌شود.

جدول ۲- آلفای کرونباخ سازه‌های پژوهش

سازه	تعداد گویه‌ها	آلفای کرونباخ
طبقه اجتماعی خانواده	۵	۰/۶۰
میزان روابط اجتماعی خانواده	۲	۰/۴۶
میزان سرمایه فرهنگی فرد	۴	۰/۵۵
متزلت تحصیلی فرد	۴	۰/۶۱
خودبنداره فرد	۷	۰/۶۸
میزان وجود شبکه‌های اجتماعی در محله	۲	۰/۸۱
میزان امنیت در محله	۲	۰/۶۵
میزان سرمایه اجتماعی فرد در دانشگاه	۱۲	۰/۸۱
میزان سرمایه اجتماعی فرد در محله	۱۲	۰/۸۳

1. Predictive validity
2. External validity
3. reliability

یافته‌های پژوهش و آزمون فرضیات

توصیف جامعه آماری

۱۴۲ نفر از پاسخگویان زن (۵۸٪ درصد) و ۱۰۲ نفر از پاسخگویان مرد (۴۱٪ درصد) بوده‌اند. میانگین سن کل پاسخگویان ۲۲/۳۷ سال بوده است. میانگین سن پاسخگویان به تفکیک جنس مرد و زن عبارت است از ۲۳/۵۲ سال برای مردان و ۲۱/۳۵ سال برای زنان. واریانس متغیر سن برای مردان ۱۹/۸۵ سال و برای زنان ۵/۲۶ سال بوده است که تفاوت آشکاری باهم ندارند. بیشترین سن در میان مردان ۴۲ سال و در میان زنان ۳۹ سال بوده است. کمترین سن، هم در میان مردان و هم در میان زنان ۱۸ سال بوده است.

فراوانی متاهلین و مجربین در میان زنان و مردان پاسخگو تقریباً برابر بوده است. ۸۷٪ درصد مردان پاسخگو مجرد و ۸۸٪ درصد زنان پاسخگو مجرد بوده‌اند و ۱۱/۸ درصد مردان و ۱۱/۷ درصد زنان هم متاهل بوده‌اند.

از میان ۸ نفری که محل زندگی آن‌ها در روستا بوده است، تنها یکی زن و بقیه مرد بوده‌اند. ۹۳/۱ درصد مردان از شهر و ۶/۹ درصد مردان از روستا بوده‌اند. ۹۹/۳ درصد زنان از شهر و ۰/۷ درصد زنان از روستا بوده‌اند.

توصیف متغیر مستقل: میزان سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی

جدول ۳- میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در محل زندگی

جنس	فراوانی	میانگین	میان	درصد از کل	واریانس
مرد	۹۸	۲/۶۳	۲/۶۷	۴۳/۴	۰/۲۸۶
زن	۱۲۸	۲/۶۸	۲/۶۷	۵۶/۶	۰/۲۳۰
کل	۲۲۶	۲/۶۶	۲/۶۷	۱۰۰	۰/۲۵۴

در جدول بالا آماره‌های توصیفی مربوط به متغیر «میزان سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی» آورده شده است. ملاحظه می‌شود که میانگین نمره این متغیر ۲/۶۶ به‌دست آمده است که تقریباً در وسط طیف

تاریخ ثبت در دفتر اسناد رسمی: ...
مهر و امضاء: ...

منزلت تحصیلی

تعریف اسمی: میزان استرانی که در جامعه به فرد به خاطر موقعیت تحصیلی او گذاشته و تحصيلی نام دارد.

تعریف عملیاتی: موقعیت تحصیلی فرد شامل وضعیت درسی از نظر دیگران مهم، رشته تحصیلی و دانشکده محل تحصیل است که برای سنجش منزلت تحصیلی فرد آن‌ها را باید سنجید.

خودپنداره

تعریف اسمی: مجموعه تصورات فرد از خود را خودپنداره گویند (Marshall, 1998: 589).

جامعہ آماری

جامعه آماری، دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی در مشهد در سال تحصیلی ۱۳۸۳ بودند.
است.

جدول ۱- عمده دانشجویان دانشکده علوم پزشکی مشهد به تفکیک دانشکده و جنس

ردیف	دانشکده	مرد	زن	جمع
۱	پزشکی	۴۶۹	۹۹۴	۱۴۶۳
۲	پزشکی و دامپزشکی	۱۵۸	۷۶۸	۹۲۶
۳	دندانپزشکی	۲۹۳	۲۸۷	۵۸۰
۴	داروسازی	۲۱۰	۲۰۴	۴۱۴
۵	پزشکی	۱۰۷۸	۸۱۲	۱۹۹۰
	جمع	۲۸۱۸	۲۵۶۵	۵۳۸۳

۵۷۸۳	۲۵۵۵	۲۸۱۸
------	------	------

(نقل از نشریه موزیکو آمار و خدمات ماشینی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی خراسان، ۱۳۸۴)

۲۰۷ سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد ... شماره دوم

جنس مشاہدہ می شو۔۔

زنگنه

برای محاسبه حجم نمونه از فرمول کوکران (سرای، ۱۳۷۲: ۱۳۷) استفاده شده است. مقدار حجم نمونه در سطح اطمینان ۹۵ درصد و مقدار دقت احتمالی ۰/۰۶، با استفاده از واریانس متغیر وابسته (که در پیش آزمون ۰/۱۴ به دست آمده بود) ۲۴۴ نفر به دست آمد.

نیوہ نمونہ گیری

در این پژوهش از روش نمونه گیری طبقه‌ای سیستماتیک استفاده شده است. در این نمونه گیری دو طبقه جنس و دانشکده محل تحصیل در نظر گرفته شده‌اند. نمونه گیری در داخل طبقات به صورت تصادفی صورت می‌گیرد. شیوه توزیع پرسشنامه‌ها در دانشکده‌ها چنین بود که در مکان‌های مختلف هر دانشکده و زمان‌های مختلف در طول یک هفته به دانشجویان مراجعه شد تا اقصا گوناگون دانشجویان را دربرگیرد. در هر دانشکده پرسشنامه در کتابخانه و تریای دانشکده که محل تجمع دانشجویان است، ارائه شد. پرسشگر، پرسشنامه‌ها را تا ۵ در میان، در بین دانشجویان توزیع می‌کرد و هنگام ارائه پرسشنامه، دانشجویان بودند و دانشکده محل تحصیل پاسخگو را می‌پرسید. به منظور بدست آوردن سهم هر دانشکده به تفکیک جنس از کل نمونه، تعداد نمونه در داخل هر طبقه را متناسب با سهم آن طبقه در جامعه تخصیص داده‌ایم.

دوش‌های تأمین اعتبار ابزار اندازه‌گیری

اعتبار ضروری

اعتبار محتوایی: که مربوط به مناسب بودن معرف‌های ساده، برای متغیرهای ساده^۳ است که با استفاده از نظر صاحب‌نظران تأیید شده است.

1. Content validity
2. indicator
3. concept

در این پژوهش عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی را با توجه به تعریف سرمایه اجتماعی فرد در محله در پژوهش حاضر و تحقیقات پیشین در دو سطح تقسیم‌بندی کرده‌ایم. اول عوامل مؤثر در سطح خرد و دوم عوامل مؤثر در سطح میانه، دسته سوم از عوامل مؤثر که عوامل سطح کلان هستند، می‌توانند مؤثر باشند. اما با توجه به این که این عوامل اکثراً در سطح ملی هستند و در این پژوهش همه پاسخگویان در یک شرایط از این نظر قرار دارند، این دسته عوامل مؤثر حذف شدند، اما در تحقیقاتی که در سطح بین‌المللی انجام می‌گیرد، این دسته عوامل مؤثر هم به کار گرفته می‌شوند.

نمودار چارچوب نظری پژوهش نشان‌دهنده رابطه میان متغیرهای مستقل و متغیر وابسته پژوهش است. هر کدام از فلش‌ها، یک فرضیه دوفتیری هستند که مورد آزمون قرار گرفته‌اند.

روش پژوهش

روش مورد استفاده در این پژوهش، پیمایش بوده است. ابزار مورد استفاده برای جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش، پرسشنامه ساخته شده توسط پژوهشگر بوده است. این پرسشنامه بر اساس فرضیه‌های پژوهش و به وسیله شاخص‌سازی برای مفاهیم ساخته شده و در ۶۴ سؤال تنظیم شده است. این پرسشنامه دارای تعداد کمی سؤال باز بوده و اکثر سؤالات به صورت بسته و طیف لیکرت ۵ گویه‌ای تنظیم شده‌اند.

مفاهیم مورد استفاده در تحقیق

متغیر وابسته پژوهش: میزان سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی (محله).

تعریف اسمی: سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی (محله)، کیفیت و روابط اجتماعی فرد در محله سکونت دائمی وی است.

تعریف عملیاتی: سرمایه اجتماعی در منطقه محل زندگی، از نظر کیفیت و کمیت روابط اجتماعی به سه بعد اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی تفکیک شده است.

همچنین از نظر محتوای روابط اجتماعی چهار نوع رابطه در نظر گرفته شده است: روابط اجتماعی، روابط اقتصادی، روابط سیاسی و روابط فرهنگی و برای هر کدام از این اجزاء یک سؤال در پرسشنامه در نظر گرفته شده است.

متغیرهای مستقل پژوهش

طبقه اجتماعی

تعریف اسمی: طبقه اجتماعی به مجموعه‌ای از افراد جامعه که به واسطه ویژگی‌ها و امتیازات خود دارای منافع جمعی مشترک هستند، گفته می‌شود.

تعریف عملیاتی: طبقه اجتماعی در این پژوهش با سه ویژگی در آمد، تحصیلات و منزلت شغلی مشخص شده است.

سرمایه اجتماعی فرد در دانشگاه

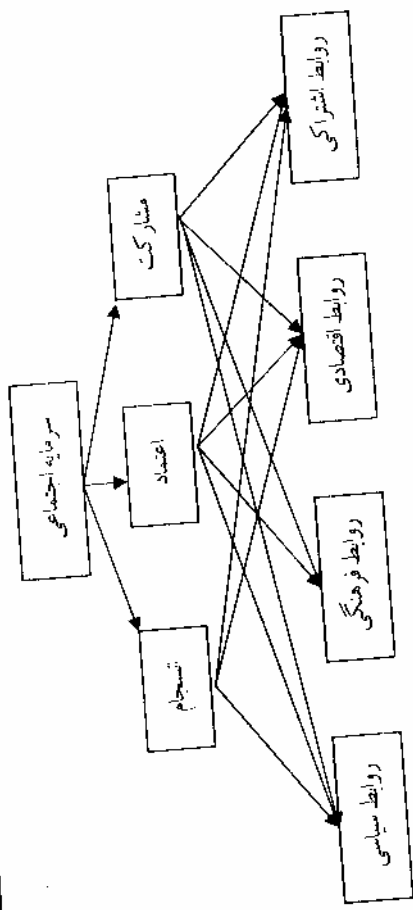
تعریف اسمی: سرمایه اجتماعی فرد در دانشگاه کمیت و کیفیت روابط اجتماعی فرد در دانشگاه است.

تعریف عملیاتی: سرمایه اجتماعی در دانشگاه مانند سرمایه اجتماعی فرد در محله سنجیده شده است و فقط سؤالات برای محیط دانشگاه تنظیم شده‌اند.

سرمایه فرهنگی

این مفهوم توسط پیر بوردیو مطرح شده است. او معتقد بود والدین طبقه متوسط توانایی‌های زبانی و فرهنگی به فرزندان خود می‌دهند که در مدرسه به آن‌ها نیاز است و به همین خاطر این شایستگی‌ها برای کودکان مانند سرمایه عمل می‌کنند. اما کودکان طبقه کارگر نمی‌توانند این شایستگی‌ها را کسب کنند و ارزشیابی آموزشی دو مدرسه هم در حالی که ظاهر آنی ضرفانه عمل می‌کند، اما از آن جایی که بر همین شایستگی‌های فرهنگی تأکید می‌کند، موجب بازتولید نابرابری می‌شود (Marshall, 1998: 134).

تعریف اسمی: مجموعه هنجارها، ارزش‌ها و توانایی‌های فرهنگی که فرد از محیط در فرایند اجتماعی شدن دریافت می‌کند و در تأثیرگذاری بر منابع کمپاب جامعه و دستیابی به انواع دیگر سرمایه به وی کمک می‌کند، سرمایه فرهنگی نام دارد.

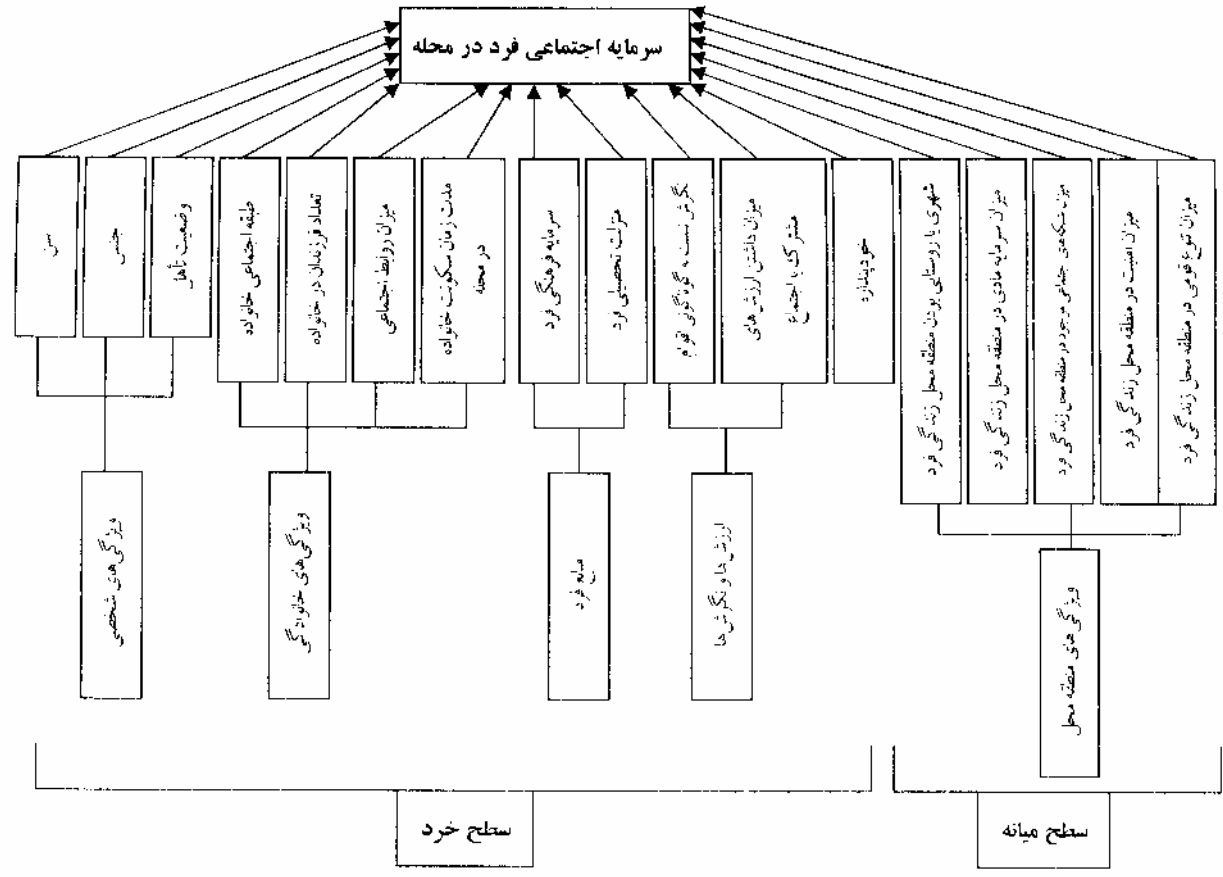

لازم به ذکر است که در این پژوهش، سرمایه اجتماعی فرد در محل زندگی دائم وی با خانواده‌اش را می‌سنجیم و عوامل مؤثر بر آن را بررسی می‌کنیم. به همین منظور ابعاد دیگری که در بعضی تحقیقات قبلی برای سرمایه اجتماعی در نظر گرفته‌اند، در تعریف ما قرار ندارند. به عنوان مثال در تحقیق از کیا و غفاری اعتماد به نهادهای کلان کشوری هم جزئی از ابعاد اعتماد سرمایه اجتماعی بوده است (از کیا و غفاری، ۱۳۸۳: ۱۲۹۵). اما در این پژوهش با توجه به این که هدف سنجش میزان سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی (مجله) بوده است، از چنین شاخص‌هایی استفاده نشده است.

عوامل مؤثر بر میزان سرمایه اجتماعی

تعداد تحقیقات انجام شده درباره عوامل مؤثر بر میزان سرمایه اجتماعی، در مقایسه با تعداد تحقیقات انجام شده درباره رهبرها و تابع و وجود یا عدم وجود سرمایه اجتماعی در یک جامعه بسیار ناچیزند. محقق در جستجو‌هایی که به منظور بررسی تحقیقات پیشین در این زمینه انجام داد، به حدود ۱۰۰ مقاله دست یافت که تنها در سه نای آن‌ها به عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی پرداخته شده بود و مابقی به آثار و تبعات سرمایه اجتماعی پرداخته بودند. استیون دور لاف یکی از محققان سرمایه اجتماعی در این زمینه می‌گوید: «... مطالعات سرمایه اجتماعی هنوز باید مصداق روشنی برای جهت‌گیری ارائه دهد. آیا شبکه‌های اجتماعی با کثرت اعتماد، به جوامع کارا منجر می‌شوند، یا آیا جوامع موفق این نوع پیوندهای اجتماعی را ایجاد می‌کنند؟ تا جایی که من می‌دانم هیچ تحقیقی تاکنون قادر نبوده پاسخ روشنی به این مسئله بدهد و به حل آن کمک کند» (دور لاف، ۱۳۸۳: ۴۱۱).

مدل تحلیلی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی

برون گرونی را تسهیل می کنند. (Healy, 2003). همچنین بانک جهانی در تعریف سرمایه اجتماعی آورده است: «سرمایه اجتماعی به نهادها، روابط و هنجارهایی ارجاع دارد که شکل دهنده کیفیت و کمیت کشش های متقابل اجتماعی در یک جامعه هستند... سرمایه اجتماعی تنها مجموع نهادهای بنیانی جامعه نیست، بلکه چیزی است که آن ها را کنار هم نگاه می دارد».

سطوح تحلیل سرمایه اجتماعی

یکی از مسائل مهم در تعریف سرمایه اجتماعی، مشخص کردن سطوح تحلیل سرمایه اجتماعی است. به طور کلی سرمایه اجتماعی را می توان در دو سطح سرمایه اجتماعی فردی و سرمایه اجتماعی جمعی در نظر گرفت. برای اندازه گیری سرمایه اجتماعی فردی، واحد سنجش و واحد تحلیل، هر دو، فرد است. در اندازه گیری سرمایه اجتماعی جمعی واحد سنجش فرد است، اما واحد تحلیل گروه ها، اجتماعات و با جوامع و کشورها هستند.

این پژوهش از نوع اول است، یعنی واحد سنجش و واحد تحلیل آن فرد است. در واقع ما در این پژوهش به سنجش سرمایه اجتماعی فردی و عوامل مؤثر بر آن می پردازیم. مثال های زیادی برای تحقیقاتی وجود دارد که واحد تحلیل سرمایه اجتماعی آن ها، گروه ها و اجتماعات و جوامع بوده است. مانند پیمایش های بین المللی که به مقایسه سرمایه اجتماعی در کشورهای مختلف می پردازند. دیدگاه دیگری سرمایه اجتماعی را در سه سطح قابل تحلیل می داند: سطح خرد (فرد/خانوار/محله)، سطح میانه (نهادهای) و سطح کلان (سطح ملی) (Hjorthund & Svendsen, 2003: 4).

انواع سرمایه اجتماعی

مهم ترین عنصری که در میان اندیشمندان موجب تفکیک میان انواع انواع سرمایه اجتماعی شده است، مفید یا مضر بودن آن برای کل اجتماع است. با توجه به این نکته می توان به تفکیکی که فیلد (2003: Fild) میان سویه مثبت و سویه منفی سرمایه اجتماعی قائل شده است، اشاره کرد. او دغدغه بورديو را باز می گوید: داشتن روابط محکم و مؤثر همواره از آن عدهای خاص است و استفاده از آن ها همواره می تواند به زیان محرومان اجتماعی باشد.

یکی از مفیدترین تمایزات نظری انجام شده در حوزه سرمایه اجتماعی، مربوط به تمایز مایکل وولکا که میان سه نوع سرمایه اجتماعی است:

۱. سرمایه اجتماعی الزام آور^۱ که مشخص کننده پیوندهای میان مردم مشابه در موقعیت های مشابه است، مانند خانواده اولیه، دوستان نزدیک و همسایگان؛

۲. سرمایه اجتماعی پیوندهنده^۲، که دربرگیرنده پیوندهای دورتر از افراد متماثل به هم است، مانند دوستان دور و همکاران؛

۳. سرمایه اجتماعی مربوط کننده^۳، که مردم نامشابه را در موقعیت های نامشابه در دسترس هم قرار می دهد، مانند کسانی که کاملاً خارج از اجتماع قرار گرفته اند، بنابراین اعضا را قادر می سازد که محدوده

وسیع تری از منابع را نسبت به داخل اجتماع در اختیار داشته باشند (14-13: Woolcock 2001).
بحث وولکا که را هم می توان به سویه های مثبت و منفی سرمایه اجتماعی تحول کرد تسلط افراطی هر کدام از انواع سرمایه اجتماعی بر دیگر انواع، می تواند پیامدهای منفی برای انسجام اجتماعی داشته باشد.

ابعاد سرمایه اجتماعی

پس از تعریف مفهومی، ابعاد و انواع سرمایه اجتماعی باید مشخص شوند. همان طور که گفته شد، بیان ابعاد و انواع مفهوم باید کاملاً با تعریف مفهومی آن منطبق باشد. در زمینه بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی پژوهش های بسیاری انجام شده است که برخی از آن ها با روش های آماری و برخی دیگر با تحلیل های نظری این ابعاد را مشخص کرده اند.

در این پژوهش برای تعریف ابعاد سرمایه اجتماعی از انواع ایده آل نظم اجتماعی که توسط چلبی بیان شده است و ابعاد بیان شده برای سرمایه اجتماعی توسط ازکیا و غفاری استفاده کرده ایم. چلبی در توضیح و تدوین مدلی نظری برای بررسی نظم اجتماعی به بیان چهار نوع ایده آل نظم اجتماعی می پردازد: نظم اشتراکی،^۴ نظم

1. bonding
2. bridging
3. linking
4. social order
5. communal

سازمان اجتماعی، مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها اشاره دارد که کارایی جامعه را از طریق تسهیل کنش‌های هماهنگ افزایش دهد. «سرمایه اجتماعی از طریق افزایش هزینه‌های بالقوه برای افرادی که از مسئولیت فرار می‌کنند، موجب می‌شود که آن‌ها در کنش‌های جمعی سهیم شوند» این کار از طریق تقویت هنجارهای قوی انتظار عمل متقابل و تسهیل جریان اطلاعات انجام می‌شود (Putnam 1993: 173). باتنام بین دو شکل اساسی سرمایه اجتماعی تمایز قائل شد: پیوندهنده (شمول‌آور) و محدودکننده (انحصاری). سرمایه اجتماعی محدودکننده یا الزام‌آور تمایل دارد که هویت‌های انحصاری و همگنی را حفظ کند؛ سرمایه اجتماعی پیوندهنده افراد را از بخش‌های مختلف اجتماعی کنار هم جمع کند.

همان‌طور که ملاحظه شد، باین که یوردیو، کمن و باتنام اشتراک نظرهایی دارند، اما تفاوت‌هایی اساسی میان آن‌ها وجود دارد. در حالی که امروزه دیدگاه باتنام بیش از همه، مورد قبول قرار گرفته و توسعه داده می‌شود، دیدگاه‌های یوردیو و کمن تقریباً در حاشیه قرار دارند. اگر پژوهشگری قصد دارد به بررسی نابرابری و امتیازاتی که قشری خاص به خود اختصاص داده است، بپردازد، بی شک باید قبل از همه به سراغ اندیشه نظری یوردیو برود و آن‌گاه باید به مواردی توجه کند که شاید در اندیشه کمن و باتنام چندان مورد توجه نباشند و اگر می‌خواهد به بررسی نقش نهادهای اساسی و سستی در موفقیت اجتماعی افراد بپردازد، می‌تواند به سراغ اندیشه کمن برود. اما اگر هدف از بررسی نقش روابط اجتماعی و پیوندهای اجتماعی، بالابردن کیفیت زندگی افراد باشد، اندیشه نظری باتنام بیش از همه با این هدف سازگار است. در مجموع هر سه این اندیشمندان، سرمایه اجتماعی را در ماهیت روانی می‌دانند که میان افراد حاکم است. این روابط می‌توانند رسمی (سازمان‌یافته) یا غیررسمی باشند. به هر صورت این روابط به صحنه آن‌ها کمک می‌کنند که برای رسیدن به منابع مؤثر، به گونه‌ای کارآتر عمل کنند. با توجه به آنچه گفته شد، رهافت این پژوهش بیش از همه تحت تأثیر افکار باتنام است.

در سال‌های اخیر سازمان‌های بین‌المللی مانند سازمان همکاری اقتصادی و توسعه OECD و بانک جهانی هم توجه زیادی به مفهوم سرمایه اجتماعی نشان داده‌اند. سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه، سرمایه اجتماعی را چنین تعریف کرده است: شبکه‌ها، هنجارهای مشترک و ادراکاتی که همکاری درون و

سه نفر سرمایه اجتماعی را مشتمل بر ارتباطات فردی و کنش متقابل بین فردی، همراه با مجموعه‌های اشتراکی ارزش‌ها که با این ارتباطات هسته است، می‌دانند.

در نوشته‌های اولیه یوردیو، سرمایه اجتماعی بخشی از تحلیل گسترده‌تر او از مبانی واگرایی نظم اجتماعی بود. او در یک مصاحبه تلویزیونی، میدان اجتماعی را با یک کازینو مقایسه کرد: اما تنها با مهره‌های سیاه که نشانه سرمایه اقتصادی ما هستند، بازی نمی‌کنیم، بلکه با مهره‌های آبی که سرمایه فرهنگی ما هستند و با مهره‌های قرمز که سرمایه اجتماعی هستند، هم بازی می‌کنیم (Althuis, 1996). از نگاه او انواع گوناگون سرمایه همیشه نمی‌توانند جایگزین هم شوند، اما در ترکیب با هم می‌توانند سرمایه جدیدی به وجود آورند. یوردیو سرمایه اجتماعی را چنین تعریف کرده است: سرمایه اجتماعی مجموعه منابع واقعی یا مجازی است که از طریق داشتن شبکه‌های پایا و کم و بیش نهادینه شده روابط دوطرفه آشنایی و شناخت، برای یک فرد یا گروه انباشته می‌شود. کارکرد خاص سرمایه اجتماعی بازتولید نابرابری است و باین که اشکال سرمایه به طور کامل جدایی‌ناپذیر نیستند، اما سرمایه اجتماعی این کار را تا حدی مستقل از سرمایه اقتصادی و سرمایه فرهنگی انجام می‌دهد.

در مقابل، کمن، که مانند یوردیو جامعه‌شناس برجسته‌ای در حوزه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش است، در پژوهش‌های خود نشان داد که سرمایه اجتماعی محدود به قدرتمندان نیست، بلکه می‌تواند مزایای زیادی برای اجتماعات فقیر و حاشیه‌ای داشته باشد. به نظر کمن سرمایه اجتماعی نشانگر یک منبع است، چون دربردارنده انتظار عمل متقابل است و از سطح افراد فراتر می‌رود و شبکه‌های گسترده‌ای را که روابط آن‌ها تحت حاکمیت درجه بالایی از اعتماد و ارزش‌های مشترک قرار دارد، دربرمی‌گیرد. تفاوت عمده دیگر کمن با یوردیو آن است که او می‌خواست مفهوم سرمایه اجتماعی را در چارچوب نظری انتخاب عقلانی قرار دهد. مفهوم سرمایه اجتماعی برای کمن ابزاری بود برای تبیین این که چه طور مردم همکاری بین خود را مدیریت می‌کنند. از نظر کمن سرمایه اجتماعی دربرگیرنده «ماهیت‌های گوناگونی» است، «تمام این ماهیت‌های گوناگون در درازدند جنبه‌هایی از ساختارهای اجتماعی هستند و کنش‌های خاصی را برای کنشگران تسهیل می‌کنند». این امر نقطه اشتراک او با یوردیو است.

باتنام، عالم علوم سیاسی معاصر آمریکایی، بیش از همه تحت تأثیر افکار دوتو کوبل درباره جامعه‌مندی آمریکا قرار دارد. او سرمایه اجتماعی را چنین تعریف کرده است: «سرمایه اجتماعی در این جا به جلوه‌هایی از

مقدمه

رابطه اجتماعی عنصر پیونددهنده کنشگران منفرد اجتماعی به یکدیگر است. جامعه‌شناسان کلاسیک و پیش از همه ماکس وبر به بررسی روابط اجتماعی پرداخته‌اند. کمیت و کیفیت روابط اجتماعی تأثیر مهمی بر کیفیت زندگی (مشمول بر کیفیت زندگی عینی و ذهنی) افراد دارد. بررسی کیفیت و کمیت روابط اجتماعی با استفاده از مفهوم سرمایه اجتماعی ابعاد تازه‌ای یافته است و مورد توجه بسیار بیشتری قرار گرفته است.

کمیت و کمیت روابط اجتماعی جوانان، تعیین‌کننده فرصت‌های آینده آنان در زمینه‌های گوناگون زندگی خواهد بود. پیوندهای اجتماعی افراد آنان را در موقعیت‌های قرار می‌دهند و سبک زندگی خاصی را به آنان پیشنهاد می‌کنند. بنابراین بررسی چگونگی این روابط اجتماعی و نیز عوامل تعیین‌کننده آنان دارای اهمیت بالایی در حوزه جامعه‌شناسی جوانان می‌باشد. روابط اجتماعی در دانشگاه و به خصوص در حوزه علوم پزشکی مختصات قابل توجهی دارد. از جمله این که در محیط دانشگاه گروه‌های دوستی و پیوندهای قوی متعددی شکل می‌گیرند و دیگر این که حوزه علوم پزشکی در بردارنده مجموعه‌ای از مشاغل است که از نظر اعتبار اجتماعی دارای تفاوت‌های فاحشی هستند (به طبقه مشاغل در میلر، ۱۳۸۰: ۳۹۷ مراجعه شود). به همین خاطر در این پژوهش به بررسی سرمایه اجتماعی دانشجویان در دانشگاه علوم پزشکی مشهد و عوامل مؤثر بر آن پرداخته شده است.

استفاده از مفهوم سرمایه اجتماعی به عنوان ابزار مفهومی بررسی کمیت و کیفیت روابط اجتماعی در این پژوهش، با توجه به بررسی‌های فراوانی است که در سال‌های اخیر با این ابزار مفهومی صورت گرفته است. به عنوان مثال در حوزه‌های آموزش و پرورش (مانند 2000: Lauglo, 1995; Stanton-Salazar & Dornbusch, 2002; Dika & Singh, 2000)، اقتصاد (مانند 1996: Unwin, 1999; Volker & Flap, 2000; Puuam, 1993 & 2000)، سلامت و رفاه (مانند 1996: Wilkinson, 2001; Whitehead & Diderichsen, 2001)، تحقیقات فراوانی با محوریت سرمایه اجتماعی انجام شده است. با وجود انتقاداتی که به چنین مفهوم‌سازی وارد است و در این مقاله هم به برخی از آن‌ها پرداخته شده است، به نظر می‌رسد ویژگی‌های روش‌کننده این مفهوم آن قدر مفید هستند که با اصلاح از محدودیت‌های آن، به کار گرفته شوند.

مسئله این پژوهش، بررسی میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد در منطقه محل زندگی (محل) آن‌ها و عوامل مؤثر بر آن در سال تحصیلی ۱۳۸۳-۸۴ می‌باشد. منظور از سرمایه اجتماعی، سرمایه اجتماعی دانشجویان در منطقه محل زندگی (محل) آن‌ها است که در چارچوب نظری درباره آن بحث شده است.

سؤالات پژوهش

- میزان سرمایه اجتماعی در میان دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد چگونه است؟
- چه عواملی بر میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد مؤثر است؟

تحلیل نظری

تجزیه مفهومی سرمایه اجتماعی

در سال‌های اخیر پژوهش‌های بسیاری در ایران و دیگر کشورها، با ابزار مفهومی سرمایه اجتماعی صورت گرفته است و مباحث فراوانی هم درباره تعاریف و ابعاد آن انجام شده است، اما هنوز اختلاف‌های بسیاری در این زمینه مشاهده می‌شود.

اگر از تعاریف اولیه سرمایه اجتماعی که از سوی مبدعان اولیه آن ارائه شده بگذریم، در تاریخچه مفهوم سرمایه اجتماعی می‌توان سه جریان اصلی فکری را از هم بازشناخت. این سه جریان اصلی را با نام اندیشمندان اصلی آن‌ها می‌شناسیم: پیر بوردیو، جیمز کلمن و رابرت پاتنام.

دیدگاه‌های این سه، تمایزات آشکاری با هم دارند و آن‌ها را سه شاخه متمایز، در پژوهش‌های سرمایه اجتماعی دانسته‌اند (142: 1999: Edwards & Ioley). بوردیو تحت تأثیر مارکسیسم، از سؤال درباره منشأ بازتولید نابرابری‌های اجتماعی شروع کرده است. نقطه شروع کار کلمن این است که افراد برای دستیابی به علاقه خود به طور عقلانی وارد عمل می‌شوند؛ پاتنام وارث و گسترش‌دهنده ایده همکاری و جامعه مدنی به عنوان اساس انسجام و رفاه است. به بیانی دیگر می‌توان گفت که بوردیو سرمایه اجتماعی را ابزار تمایز اجتماعی دانسته است و کلمن و پاتنام آن را بیشتر به عنوان ابزار پیوند اجتماعی ارزیابی کرده‌اند. با وجود این تمایزات، هر

سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد در سال تحصیلی ۸۴-۱۳۸۳ و عوامل مؤثر بر آن

محمد مظلوم خراسانی
احمد رضا اصغرپور ماسوله

چکیده

مسئله این پژوهش سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد در منطقه محل زندگی (محل) آن‌ها و عوامل مؤثر بر میزان آن است. جامعه آماری دانشگاه علوم پزشکی مشهد با حجم ۵۲۸۳ بوده است. تعداد نمونه ۲۴۴ نفر به دست آمد. نمونه‌گیری به روش طبقه‌بندی شده سیستماتیک انجام شد که طبقات، دانشکده محل تحصیل و جنس دانشجویان بودند. سرمایه اجتماعی کمیت و کیفیت روابط اجتماعی فرد در محل زندگی است که سه بعد مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی برای آن در نظر گرفته شد. این سه بعد هر کدام در چهار نوع رابطه اجتماعی شامل روابط فرهنگی، روابط اجتماعی، روابط سیاسی و روابط اقتصادی سنجیده شد. در این پژوهش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در منطقه محل سکونت دائم آن‌ها در یک طیف ۵ قسمتی از یک تا پنج، ۲/۶۶ به دست آمد. همچنین میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در دانشگاه، در همین طیف ۳ به دست آمد. در بررسی عوامل مؤثر در تحلیل چند متغیری، مهم‌ترین عوامل مؤثر مثبت به ترتیب اهمیت عبارت بودند از میزان سرمایه فرهنگی فرد، میزان امنیت در محل، میزان شبکه‌های اجتماعی در محل، متاهل بودن فرد و وضعیت اقتصادی هم‌محل‌های‌ها. در این تحلیل خودپنداره فرد با میزان سرمایه اجتماعی وی در محل، رابطه معنی‌دار منفی داشت.

کلیدواژه‌ها: سرمایه اجتماعی، رابطه اجتماعی، سرمایه فرهنگی، شبکه اجتماعی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی.

تاریف عملیاتی: سرمایه فرهنگی در قبول هنرهای منثور در جامعه و تعالیم آن
سال دوم
موسسه علوم ساسی دانشگاه فردوسی مشهد

33

منزلت تحصیلی

تعریف اسمی: میزان استرادی که در جامعه به فرد به خاطر موقعیت تحصیلی او گذاشته می شود.

تعریف عملیاتی: موقعیت تحصیلی فرد شامل وضعیت درسی از نظر دیگران مهم، رشته تحصیلی و دانشکده محل تحصیل است که برای سنجش منزلت تحصیلی فرد آن‌ها را باید سنجید.

خودپنداره

تعریف اسمی: مجموعه تصورات فرد از خود را خودپنداره گویند (Marshall, 1998: 589).
تعریف عملیاتی: تصورات فرد از خود از نظر ویژگی‌های ظاهری و توانایی‌های اجتماعی خودپنداره فرد است.

جامعہ آماری

جامعه آماری، دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی در مشهد در سال تحصیلی ۱۳۸۳ بود.
است.

جدول ۱- عده دانشجویان دانشکده علوم پزشکی مشهد به تفکیک دانشکده و جنس و دین

ردیف	دانشکده	مرد	زن	جمع
۱	پرواز شکی	۴۵۹	۹۴۴	۱۴۰۳
۲	پرستاری و مامائی	۱۹۸	۷۶۸	۹۶۶
۳	دندانپزشکی	۲۹۳	۲۸۷	۵۸۰
۴	داروسازی	۲۱۰	۲۰۴	۴۱۴
۵	پزشکی	۱۰۷۸	۸۱۲	۱۹۹۰
	جمع	۲۸۱۸	۲۵۶۵	۵۳۸۳

۵۷۸۳	۲۵۶۵	۲۸۸۸
------	------	------

نقل از نشریه موزیکو آمار و خدمات ماشینی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی خراسان، ۱۳۸۴.

۲۰۷

سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد ...

شماره دوم

در جدول ۱ عده دانشجویان مشغول به تحصیل در دانشگاه علوم پزشکی مشهد به تفکیک دانشکده و

جنس مشاہدہ می شود.

ॐ

برای محاسبه حجم نمونه از فرمول کوکران (سرایي، ۱۳۷۲: ۱۳۷) استفاده شده است. مقدار حجم نمونه در سطح اطمینان ۹۵ درصد و مقدار دقت احتمالي ۰/۰۶ و با استفاده از واريانس متغیر وابسته (که در پيش آزمون ۰/۱۴ به دست آمده بود) ۲۴۴ نفر به دست آمد.

سیوہ نمونہ گیری

در این پژوهش از روش نمونه گیری طبقه‌ای سیستماتیک استفاده شده است. در این نمونه‌گیری دو طبقه جنس و دانشگاه محل تحصیل در نظر گرفته شده‌اند. نمونه‌گیری در داخل طبقات به صورت تصادفی صورت گرفته است. شیوه توزیع پرسشنامه‌ها در دانشگاه‌ها چنین بود که در مکان‌های مختلف هر دانشگاه و زمان‌های مختلف در طول یک هفته به دانشجویان مراجعه شد تا اقرار گوناگون دانشجویان را دربرگیرد. در هر دانشگاه پرسشنامه در کتابخانه و تریای دانشگاه که محل تجمع دانشجویان است، ارائه شد. پرسشگر، پرسشنامه‌ها را ۵ تا ۱۰ در میانه، در بین دانشجویان توزیع می‌کرد و هنگام ارائه پرسشنامه، دانشجویان بودن و دانشگاه محل تحصیل پاسخگو را می‌پرسید. به منظور به‌دست آوردن سهم هر دانشگاه به تفکیک جنس از کل نمونه، تعداد نمونه در داخل هر طبقه را متناسب با سهم آن طبقه در جامعه تخصص دادیم.

دوش‌های تأمین اعتبار ابزار اندازه‌گیری

اعتبار ضروری

اعتبار محتوایی: که مربوط به مناسب بودن معرف‌های ساده^۲ برای متغیرهای ساده^۳ است که با استفاده از نظر صاحب‌نظران تأمین شده است.

1. Content validity
2. indicator
3. concept

در این پژوهش عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی را با توجه به تعریف سرمایه اجتماعی فرد در محله در پژوهش حاضر و تحقیقات پیشین در دو سطح تقسیم‌بندی کرده‌ایم. اول عوامل مؤثر در سطح خرد و دوم عوامل مؤثر در سطح میانه، دسته سومی از عوامل مؤثر که عوامل سطح کلان هستند، می‌توانند مؤثر باشد. اما با توجه به این که این عوامل اکثراً در سطح ملی هستند و در این پژوهش همه پاسخگویان در یک شرایط از این نظر قرار دارند، این دسته عوامل مؤثر حذف شدند، اما در تحقیقاتی که در سطح بین‌المللی انجام می‌گیرد، این دسته عوامل مؤثر هم به کار گرفته می‌شوند.

نمودار چارچوب نظری پژوهش نشان‌دهنده رابطه میان متغیرهای مستقل و متغیر وابسته پژوهش است. هر کدام از فلش‌ها، یک فرضیه دوفضی هستند که مورد آزمون قرار گرفته‌اند.

روش پژوهش

روش مورد استفاده در این پژوهش، پیمایش بوده است. ابزار مورد استفاده برای جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش، پرسشنامه ساخته شده توسط پژوهشگر بوده است. این پرسشنامه بر اساس فرضیه‌های پژوهش و به وسیله شاخص‌سازی برای مفاهیم ساخته شده و در ۶۴ سؤال تنظیم شده است. این پرسشنامه دارای تعداد کمی سؤال باز بوده و اکثر سؤالات به صورت بسته و طیف لیکرت ۵ گویه‌ای تنظیم شده‌اند.

مفاهیم مورد استفاده در تحقیق

متغیر وابسته پژوهش: میزان سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی (محله).

تعریف اسمی: سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی (محله)، کیفیت و روابط اجتماعی فرد در محله سکونت دائمی وی است.

تعریف عملیاتی: سرمایه اجتماعی در منطقه محل زندگی، از نظر کیفیت و کمیت روابط اجتماعی به سه بعد اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی تفکیک شده است.

همچنین از نظر محتوای روابط اجتماعی چهار نوع رابطه در نظر گرفته شده است: روابط اجتماعی، روابط اقتصادی، روابط سیاسی و روابط فرهنگی و برای هر کدام از این اجزاء یک سؤال در پرسشنامه در نظر گرفته شده است.

متغیرهای مستقل پژوهش

طبقه اجتماعی

تعریف اسمی: طبقه اجتماعی به مجموعه‌ای از افراد جامعه که به واسطه ویژگی‌ها و امتیازات خود دارای منافع جمعی مشترک هستند، گفته می‌شود.

تعریف عملیاتی: طبقه اجتماعی در این پژوهش با سه ویژگی در آمد، تحصیلات و منزلت شغلی مشخص شده است.

سرمایه اجتماعی فرد در دانشگاه

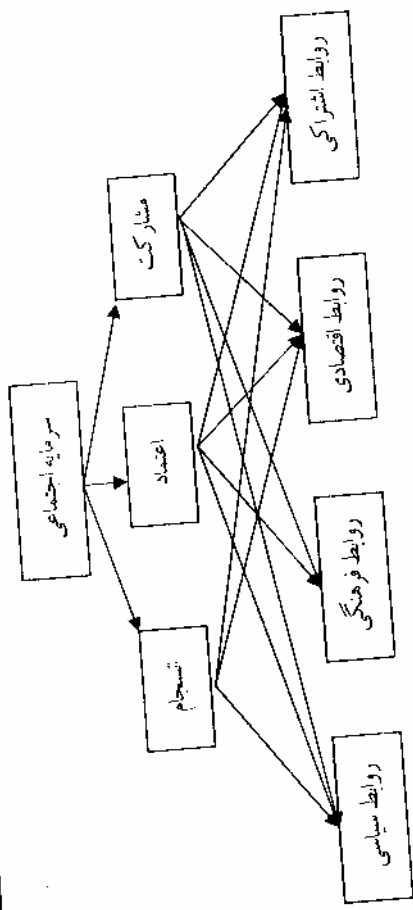
تعریف اسمی: سرمایه اجتماعی فرد در دانشگاه کمیت و کیفیت روابط اجتماعی فرد در دانشگاه است.

تعریف عملیاتی: سرمایه اجتماعی در دانشگاه مانند سرمایه اجتماعی فرد در محله سنجیده شده است و فقط سؤالات برای محیط دانشگاه تنظیم شده‌اند.

سرمایه فرهنگی

این مفهوم توسط پیر بوردیو مطرح شده است. او معتقد بود والدین طبقه متوسط توانایی‌های زبانی و فرهنگی به فرزندان خود می‌دهند که در مدرسه به آن‌ها نیاز است و به همین خاطر این شایستگی‌ها برای کودکان مانند سرمایه عمل می‌کنند. اما کودکان طبقه کارگر نمی‌توانند این شایستگی‌ها را کسب کنند و ارزشیابی آموزشی دو مدرسه هم در حالی که ظاهر آنی ضرفانه عمل می‌کند، اما از آن جایی که بر همین شایستگی‌های فرهنگی تأکید می‌کند، موجب بازتولید نابرابری می‌شود (Marshall, 1998: 134).

تعریف اسمی: مجموعه هنجارها، ارزش‌ها و توانایی‌های فرهنگی که فرد از محیط در فرایند اجتماعی شدن دریافت می‌کند و در تأثیرگذاری بر منابع کمپاب جامعه و دستیابی به انواع دیگر سرمایه به وی کمک می‌کند، سرمایه فرهنگی نام دارد.

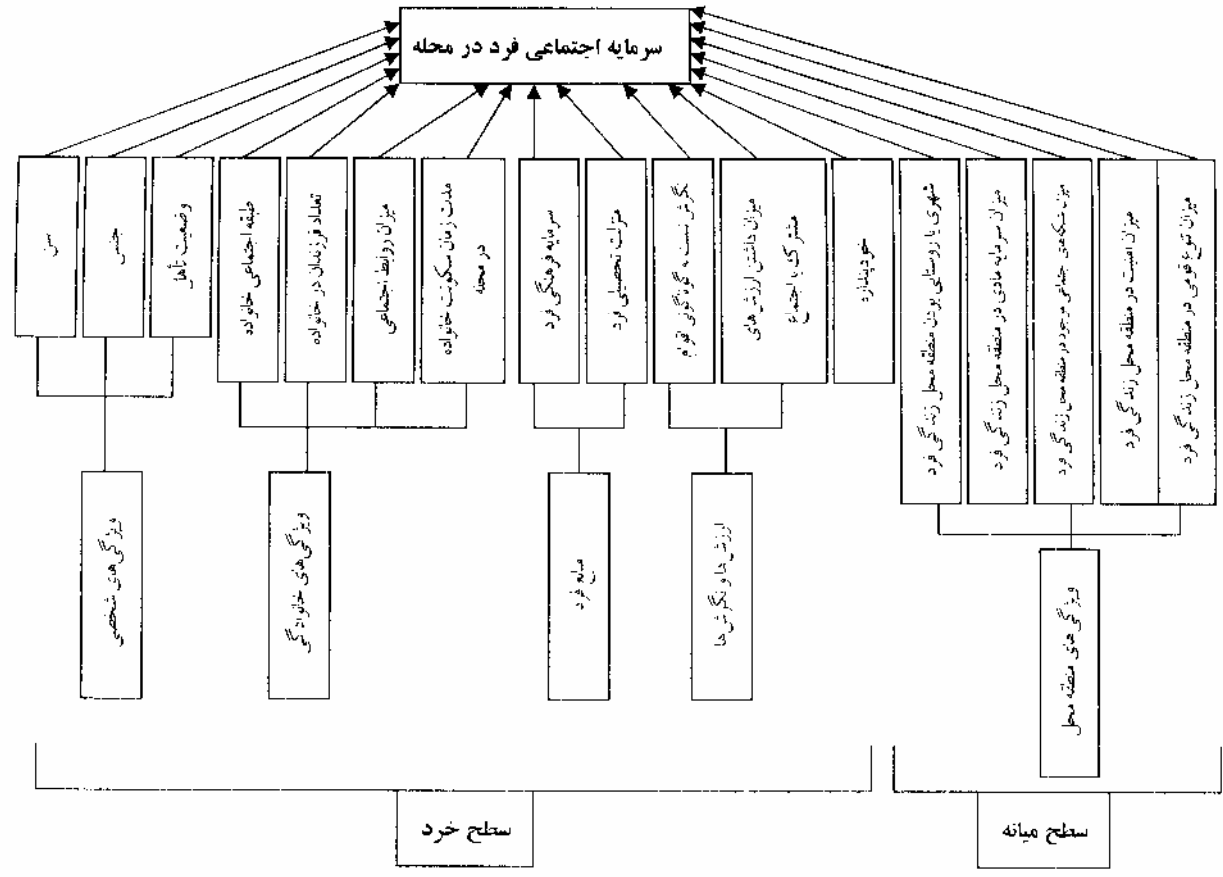

لازم به ذکر است که در این پژوهش، سرمایه اجتماعی فرد در محل زندگی دائم وی با خانواده‌اش را می‌سنجیم و عوامل مؤثر بر آن را بررسی می‌کنیم. به همین منظور ابعاد دیگری که در بعضی تحقیقات قبلی برای سرمایه اجتماعی در نظر گرفته‌اند، در تعریف ما قرار ندارند. به عنوان مثال در تحقیق از کیا و غفاری اعتماد به نهادهای کلان کشوری هم جزئی از ابعاد اعتماد سرمایه اجتماعی بوده است (از کیا و غفاری، ۱۳۸۳: ۱۲۹۵). اما در این پژوهش با توجه به این که هدف سنجش میزان سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی (مجله) بوده است، از چنین شاخص‌هایی استفاده نشده است.

عوامل مؤثر بر میزان سرمایه اجتماعی

تعداد تحقیقات انجام شده درباره عوامل مؤثر بر میزان سرمایه اجتماعی، در مقایسه با تعداد تحقیقات انجام شده درباره رهبرها و تابع و وجود یا عدم وجود سرمایه اجتماعی در یک جامعه بسیار ناچیزند. محقق در جستجو‌هایی که به منظور بررسی تحقیقات پیشین در این زمینه انجام داد، به حدود ۱۰۰ مقاله دست یافت که تنها در سه نای آن‌ها به عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی پرداخته شده بود و مابقی به آثار و تبعات سرمایه اجتماعی پرداخته بودند. استیون دور لاف یکی از محققان سرمایه اجتماعی در این زمینه می‌گوید: «... مطالعات سرمایه اجتماعی هنوز باید مصداق روشنی برای جهت‌گیری ارائه دهد. آیا شبکه‌های اجتماعی با کسب اعتماد، به جوامع کارا منجر می‌شوند، یا آیا جوامع موفق این نوع پیوندهای اجتماعی را ایجاد می‌کنند؟ تا جایی که من می‌دانم هیچ تحقیقی تاکنون قادر نبوده پاسخ روشنی به این مسئله بدهد و به حل آن کمک کند» (دور لاف، ۱۳۸۳: ۴۱۱).

مدل تحلیلی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی

برون گرومی را تسهیل می کنند. (Healy, 2003). همچنین بانک جهانی در تعریف سرمایه اجتماعی آورده است: «سرمایه اجتماعی به نهادها، روابط و هنجارهایی ارجاع دارد که شکل دهنده کیفیت و کمیت کشش های متقابل اجتماعی در یک جامعه هستند... سرمایه اجتماعی تنها مجموع نهادهای بنیانی جامعه نیست، بلکه چسبی است که آن ها را کنار هم نگاه می دارد».

سطوح تحلیل سرمایه اجتماعی

یکی از مسائل مهم در تعریف سرمایه اجتماعی، مشخص کردن سطح تحلیل سرمایه اجتماعی است. به طور کلی سرمایه اجتماعی را می توان در دو سطح سرمایه اجتماعی فردی و سرمایه اجتماعی جمعی در نظر گرفت. برای اندازه گیری سرمایه اجتماعی فردی، واحد سنجش و واحد تحلیل، هر دو، فرد است. در اندازه گیری سرمایه اجتماعی جمعی واحد سنجش فرد است، اما واحد تحلیل گروه ها، اجتماعات و با جوامع و کشورها هستند.

این پژوهش از نوع اول است، یعنی واحد سنجش و واحد تحلیل آن فرد است. در واقع ما در این پژوهش به سنجش سرمایه اجتماعی فردی و عوامل مؤثر بر آن می پردازیم. مثال های زیادی برای تحقیقاتی وجود دارد که واحد تحلیل سرمایه اجتماعی آن ها، گروه ها و اجتماعات و جوامع بوده است. مانند پیمایش های بین المللی که به مقایسه سرمایه اجتماعی در کشورهای مختلف می پردازند. دیدگاه دیگری سرمایه اجتماعی را در سه سطح قابل تحلیل می داند: سطح خرد (فرد/خانوار/محله)، سطح میانه (نهادهای) و سطح کلان (سطح ملی) (Hjorthlund & Svendsen, 2003: 4).

انواع سرمایه اجتماعی

مهم ترین عنصری که در میان اندیشمندان موجب تفکیک میان انواع انواع سرمایه اجتماعی شده است، مفید یا مضر بودن آن برای کل اجتماع است. با توجه به این نکته می توان به تفکیکی که فیلد (2003: Fild) میان سویه مثبت و سویه منفی سرمایه اجتماعی قائل شده است، اشاره کرد. او دغدغه بورديو را باز می گوید: داشتن روابط محکم و مؤثر همواره از آن عدهای خاص است و استفاده از آن ها همواره می تواند به زیان مجرمان اجتماعی باشد.

یکی از مفیدترین تمایزات نظری انجام شده در حوزه سرمایه اجتماعی، مربوط به تمایز مایکل وولکا که میان سه نوع سرمایه اجتماعی است:

۱. سرمایه اجتماعی الزام آور^۱ که مشخص کننده پیوندهای میان مردم مشابه در موقعیت های مشابه است، مانند خانواده اولیه، دوستان نزدیک و همسایگان؛

۲. سرمایه اجتماعی پیوندها،^۲ که دربرگیرنده پیوندهای دورتر از افراد متماثل به هم است، مانند دوستان دور و همکاران؛

۳. سرمایه اجتماعی مربوط کننده،^۳ که مردم نامشابه را در موقعیت های نامشابه در دسترس هم قرار می دهد، مانند کسانی که کاملاً خارج از اجتماع قرار گرفته اند، بنابراین اعضا را قادر می سازد که محدوده

وسیع تری از منابع را نسبت به داخل اجتماع در اختیار داشته باشند (14-13: Woolcock 2001).

بحث وولکا که را هم می توان به سویه های مثبت و منفی سرمایه اجتماعی تحول کرد تسلط افراطی هر

ابعاد سرمایه اجتماعی

پس از تعریف مفهومی، ابعاد و انواع سرمایه اجتماعی باید مشخص شوند. همان طور که گفته شد، بیان ابعاد و انواع مفهوم باید کاملاً با تعریف مفهومی آن منطبق باشد. در زمینه بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی پژوهش های بسیاری انجام شده است که برخی از آن ها با روش های آماری و برخی دیگر با تحلیل های نظری این ابعاد را مشخص کرده اند.

در این پژوهش برای تعریف ابعاد سرمایه اجتماعی از انواع ایده آل نظم اجتماعی که توسط چلبی بیان شده است و ابعاد بیان شده برای سرمایه اجتماعی توسط ازکیا و غفاری استفاده کرده ایم. چلبی در توضیح و تدوین مدلی نظری برای بررسی نظم اجتماعی به بیان چهار نوع ایده آل نظم اجتماعی می پردازد: نظم اشتراکی،^۴ نظم

1. bonding
2. bridging
3. linking
4. social order
5. communal

سازمان اجتماعی، مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها اشاره دارد که کارایی جامعه را از طریق تسهیل کنش‌های هماهنگ افزایش دهد. «سرمایه اجتماعی از طریق افزایش هزینه‌های بالقوه برای افرادی که از مسئولیت فرار می‌کنند، موجب می‌شود که آن‌ها در کنش‌های جمعی سهیم شوند» این کار از طریق تقویت هنجارهای قوی انتظار عمل متقابل و تسهیل جریان اطلاعات انجام می‌شود (Putnam 1993: 173). باتنام بین دو شکل اساسی سرمایه اجتماعی تمایز قائل شد: پیوندهنده (شمول‌آور) و محدودکننده (انحصاری). سرمایه اجتماعی محدودکننده یا الزام‌آور تمایل دارد که هویت‌های انحصاری و همگنی را حفظ کند؛ سرمایه اجتماعی پیوندهنده افراد را از بخش‌های مختلف اجتماعی کنار هم جمع کند.

همان‌طور که ملاحظه شد، باین که یوردیو، کمن و باتنام اشتراک نظرهایی دارند، اما تفاوت‌هایی اساسی میان آن‌ها وجود دارد. در حالی که امروزه دیدگاه باتنام بیش از همه، مورد قبول قرار گرفته و توسعه داده می‌شود، دیدگاه‌های یوردیو و کمن تقریباً در حاشیه قرار دارند. اگر پژوهشگری قصد دارد به بررسی نابرابری و امتیازاتی که قشری خاص به خود اختصاص داده است، بپردازد، بی شک باید قبل از همه به سراغ اندیشه نظری یوردیو برود و آن‌گاه باید به مواردی توجه کند که شاید در اندیشه کمن و باتنام چندان مورد توجه نباشند و اگر می‌خواهد به بررسی نقش نهادهای اساسی و سستی در موفقیت اجتماعی افراد بپردازد، می‌تواند به سراغ اندیشه کمن برود. اما اگر هدف از بررسی نقش روابط اجتماعی و پیوندهای اجتماعی، بالابردن کیفیت زندگی افراد باشد، اندیشه نظری باتنام بیش از همه با این هدف سازگار است. در مجموع هر سه این اندیشمندان، سرمایه اجتماعی را در ماهیت روانی می‌دانند که میان افراد حاکم است. این روابط می‌توانند رسمی (سازمان‌یافته) یا غیررسمی باشند. به هر صورت این روابط به صحنه آن‌ها کمک می‌کنند که برای رسیدن به منابع مؤثر، به گونه‌ای کاراتر عمل کنند. با توجه به آنچه گفته شد، رهیافت این پژوهش بیش از همه تحت تأثیر افکار باتنام است.

در سال‌های اخیر سازمان‌های بین‌المللی مانند سازمان همکاری اقتصادی و توسعه OECD و بانک جهانی هم توجه زیادی به مفهوم سرمایه اجتماعی نشان داده‌اند. سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه، سرمایه اجتماعی را چنین تعریف کرده است: شبکه‌ها، هنجارهای مشترک و ادراکاتی که همکاری درون و

سه نفر سرمایه اجتماعی را مشتمل بر ارتباطات فردی و کنش متقابل بین فردی، همراه با مجموعه‌های اشتراکی ارزش‌ها که با این ارتباطات هسته است، می‌دانند.

در نوشته‌های اولیه یوردیو، سرمایه اجتماعی بخشی از تحلیل گسترده‌تر او از مبانی واگرایی نظم اجتماعی بود. او در یک مصاحبه تلویزیونی، میدان اجتماعی را با یک کازینو مقایسه کرد: اما تنها با مهره‌های سیاه که نشانه سرمایه اقتصادی ما هستند، بازی نمی‌کنیم، بلکه با مهره‌های آبی که سرمایه فرهنگی ما هستند و با مهره‌های قرمز که سرمایه اجتماعی هستند، هم بازی می‌کنیم (Althuis, 1996). از نگاه او انواع گوناگون سرمایه همیشه نمی‌توانند جایگزین هم شوند، اما در ترکیب با هم می‌توانند سرمایه جدیدی به وجود آورند. یوردیو سرمایه اجتماعی را چنین تعریف کرده است: سرمایه اجتماعی مجموعه منابع واقعی یا مجازی است که از طریق داشتن شبکه‌های پایا و کم و بیش نهادینه شده روابط دوطرفه آشنایی و شناخت، برای یک فرد یا گروه انباشته می‌شود. کارکرد خاص سرمایه اجتماعی بازتولید نابرابری است و باین که اشکال سرمایه به طور کامل جدایی‌ناپذیر نیستند، اما سرمایه اجتماعی این کار را تا حدی مستقل از سرمایه اقتصادی و سرمایه فرهنگی انجام می‌دهد.

در مقابل، کمن، که مانند یوردیو جامعه‌شناس برجسته‌ای در حوزه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش است، در پژوهش‌های خود نشان داد که سرمایه اجتماعی محدود به قدرتمندان نیست، بلکه می‌تواند مزایای زیادی برای اجتماعات فقیر و حاشیه‌ای داشته باشد. به نظر کمن سرمایه اجتماعی نشانگر یک منبع است، چون دربردارنده انتظار عمل متقابل است و از سطح افراد فراتر می‌رود و شبکه‌های گسترده‌ای را که روابط آن‌ها تحت حاکمیت درجه بالایی از اعتماد و ارزش‌های مشترک قرار دارد، دربرمی‌گیرد. تفاوت عمده دیگر کمن با یوردیو آن است که او می‌خواست مفهوم سرمایه اجتماعی را در چارچوب نظری انتخاب عقلانی قرار دهد. مفهوم سرمایه اجتماعی برای کمن ابزاری بود برای تبیین این که چه طور مردم همکاری بین خود را مدیریت می‌کنند. از نظر کمن سرمایه اجتماعی دربرگیرنده «ماهیت‌های گوناگونی» است، «تمام این ماهیت‌های گوناگون در درازدند جنبه‌هایی از ساختارهای اجتماعی هستند و کنش‌های خاصی را برای کنشگران تسهیل می‌کنند». این امر نقطه اشتراک او با یوردیو است.

باتنام، عالم علوم سیاسی معاصر آمریکایی، بیش از همه تحت تأثیر افکار دوتو کوبیل درباره جامعه‌مندی آمریکا قرار دارد. او سرمایه اجتماعی را چنین تعریف کرده است: «سرمایه اجتماعی در این جا به جلوه‌هایی از

مقدمه

رابطه اجتماعی عنصر پیونددهنده کنشگران منفرد اجتماعی به یکدیگر است. جامعه‌شناسان کلاسیک و پیش از همه ماکس وبر به بررسی روابط اجتماعی پرداخته‌اند. کمیت و کیفیت روابط اجتماعی تأثیر مهمی بر کیفیت زندگی (مشمول بر کیفیت زندگی عینی و ذهنی) افراد دارد. بررسی کیفیت و کمیت روابط اجتماعی با استفاده از مفهوم سرمایه اجتماعی ابعاد تازه‌ای یافته است و مورد توجه بسیار بیشتری قرار گرفته است.

کمیت و کمیت روابط اجتماعی جوانان، تعیین‌کننده فرصت‌های آینده آنان در زمینه‌های گوناگون زندگی خواهد بود. پیوندهای اجتماعی افراد آنان را در موقعیت‌های قرار می‌دهند و سبک زندگی خاصی را به آنان پیشنهاد می‌کنند. بنابراین بررسی چگونگی این روابط اجتماعی و نیز عوامل تعیین‌کننده آنان دارای اهمیت بالایی در حوزه جامعه‌شناسی جوانان می‌باشد. روابط اجتماعی در دانشگاه و به خصوص در حوزه علوم پزشکی مختصات قابل توجهی دارد. از جمله این که در محیط دانشگاه گروه‌های دوستی و پیوندهای قوی متعددی شکل می‌گیرند و دیگر این که حوزه علوم پزشکی در بردارنده مجموعه‌ای از مشاغل است که از نظر اعتبار اجتماعی دارای تفاوت‌های فاحشی هستند (به طبقه مشاغل در میلر، ۱۳۸۰: ۳۹۷ مراجعه شود). به همین خاطر در این پژوهش به بررسی سرمایه اجتماعی دانشجویان در دانشگاه علوم پزشکی مشهد و عوامل مؤثر بر آن پرداخته شده است.

استفاده از مفهوم سرمایه اجتماعی به عنوان ابزار مفهومی بررسی کمیت و کیفیت روابط اجتماعی در این پژوهش، با توجه به بررسی‌های فراوانی است که در سال‌های اخیر با این ابزار مفهومی صورت گرفته است. به عنوان مثال در حوزه‌های آموزش و پرورش (مانند 2000: Lauglo, 1995; Stanton-Salazar & Dornbusch, 2002; Dika & Singh, 2000)، اقتصاد (مانند 1996: Unwin, 1999; Volker & Flap, 2000; Puuam, 1993 & 2000) و سلامت و رفاه (مانند 1996: Wilkinson, 2001; Whitehead & Diderichsen, 2001) تحقیقات فراوانی با محوریت سرمایه اجتماعی انجام شده است. با وجود انتقاداتی که به چنین مفهوم‌سازی وارد است و در این مقاله هم به برخی از آن‌ها پرداخته شده است، به نظر می‌رسد ویژگی‌های روش‌کننده این مفهوم آن قدر مفید هستند که با اصلاح از محدودیت‌های آن، به کار گرفته شوند.

مسئله این پژوهش، بررسی میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد در منطقه محل زندگی (محل) آن‌ها و عوامل مؤثر بر آن در سال تحصیلی ۱۳۸۳-۸۴ می‌باشد. منظور از سرمایه اجتماعی، سرمایه اجتماعی دانشجویان در منطقه محل زندگی (محل) آن‌ها است که در چارچوب نظری درباره آن بحث شده است.

سؤالات پژوهش

- میزان سرمایه اجتماعی در میان دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد چگونه است؟
- چه عواملی بر میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد مؤثر است؟

تحلیل نظری

تجزیه مفهومی سرمایه اجتماعی

در سال‌های اخیر پژوهش‌های بسیاری در ایران و دیگر کشورها، با ابزار مفهومی سرمایه اجتماعی صورت گرفته است و مباحث فراوانی هم درباره تعاریف و ابعاد آن انجام شده است، اما هنوز اختلاف‌های بسیاری در این زمینه مشاهده می‌شود.

اگر از تعاریف اولیه سرمایه اجتماعی که از سوی مبدعان اولیه آن ارائه شده بگذریم، در تاریخچه مفهوم سرمایه اجتماعی می‌توان سه جریان اصلی فکری را از هم بازشناخت. این سه جریان اصلی را با نام اندیشمندان اصلی آن‌ها می‌شناسیم: پیر بوردیو، جیمز کلمن و رابرت پاتنام.

دیدگاه‌های این سه، تمایزات آشکاری با هم دارند و آن‌ها را سه شاخه متمایز، در پژوهش‌های سرمایه اجتماعی دانسته‌اند (142: 1999: Edwards & Ioley). بوردیو تحت تأثیر مارکسیسم، از سؤال درباره منشأ بازتولید نابرابری‌های اجتماعی شروع کرده است. نقطه شروع کار کلمن این است که افراد برای دستیابی به علاقه خود به طور عقلانی وارد عمل می‌شوند؛ پاتنام وارث و گسترش‌دهنده ایده همکاری و جامعه مدنی به عنوان اساس انسجام و رفاه است. به بیانی دیگر می‌توان گفت که بوردیو سرمایه اجتماعی را ابزار تمایز اجتماعی دانسته است و کلمن و پاتنام آن را بیشتر به عنوان ابزار پیوند اجتماعی ارزیابی کرده‌اند. با وجود این تمایزات، هر

سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد در سال تحصیلی ۸۴-۱۳۸۳ و عوامل مؤثر بر آن

محمد مظلوم خراسانی
احمد رضا اصغرپور ماسوله

چکیده

مسئله این پژوهش سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد در منطقه محل زندگی (محل) آن‌ها و عوامل مؤثر بر میزان آن است. جامعه آماری دانشگاه علوم پزشکی مشهد با حجم ۵۲۸۳ بوده است. تعداد نمونه ۲۴۴ نفر به دست آمد. نمونه‌گیری به روش طبقه‌بندی شده سیستماتیک انجام شد که طبقات، دانشکده محل تحصیل و جنس دانشجویان بودند. سرمایه اجتماعی کمیت و کیفیت روابط اجتماعی فرد در محل زندگی است که سه بعد مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی برای آن در نظر گرفته شد. این سه بعد هر کدام در چهار نوع رابطه اجتماعی شامل روابط فرهنگی، روابط اجتماعی، روابط سیاسی و روابط اقتصادی سنجیده شد. در این پژوهش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در منطقه محل سکونت دائم آن‌ها در یک طیف ۵ قسمتی از یک تا پنج، ۲/۶۶ به دست آمد. همچنین میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در دانشگاه، در همین طیف ۳ به دست آمد. در بررسی عوامل مؤثر در تحلیل چند متغیری، مهم‌ترین عوامل مؤثر مثبت به ترتیب اهمیت عبارت بودند از میزان سرمایه فرهنگی فرد، میزان امنیت در محل، میزان شبکه‌های اجتماعی در محل، متاهل بودن فرد و وضعیت اقتصادی هم‌محل‌های‌ها. در این تحلیل خودپنداره فرد با میزان سرمایه اجتماعی وی در محل، رابطه معنی‌دار منفی داشت.

کلید واژه‌ها: سرمایه اجتماعی، رابطه اجتماعی، سرمایه فرهنگی، شبکه اجتماعی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی.

مجله علوم اجتماعی

دوره دوم - شماره ۲ - تابستان، پائیز و زمستان ۱۳۸۴

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

محمد رحمان آهنگیان،
فاطمه براتلو	سازمان‌ها و هویت ما
برات‌علی خاکپور،
عیسی پیری	آسیب‌شناسی اجتماعی شهر و نقش سرمایه‌های اجتماعی و کالبدی شهروندان در کاهش آن (دیدگاهی جغرافیایی)
محمدعلی زکی	نگرش دانشبران آموزشگاه‌های کامپیوتر شهر اصفهان به عوامل اجتماعی مؤثر بر آن
سیامک زند رضوی،
سیمین فروغ‌زاده	سیمای جنسیت (زن و مرد) در قوانین خانواده و مجازات اسلامی
علی اصغر سیلابیان طوسی،
محمد مسعود سعیدی ناهقی	نگرش سکولار، نظریه‌های سکولاریسم و جامعه ما
مسعود عالمی	آینده هویت‌های فرهنگی جمعی با استفاده از روش شبیه‌سازی کامپیوتری
محمد رضا مریدی،
معصومه تقی زادگان	بررسی جامعه‌شناختی عناصر ساختاری سیستم هنر
محمد مظلوم خراسانی،
احمد رضا اصغریور ماسوله	سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد در سال تحصیلی ۸۴-۱۳۸۳ و عوامل مؤثر بر آن

- Punam, R. 1993: "The Prosperous Community: Social Capital and public life", *The American Prospect*, 4, 13, 11-18.
- Samon-Salazar, R. & Donubusch, S. 1995: "Social Capital and Reproduction of inequality: Information Networks among Mexicanorigin High School Students", *Sociology of Education*, 68, 2, 116-35.
- Unwin, L. 1996: "Employer-led Realities: Apprenticeship Past and Present", *Journal of Vocational Education and Training*, 48, 1, 57-68.
- Volker, B. & Flap, H. 1999: "Getting Ahead in the GDR: Social Capital and Status Attainment under Communism", *Acta Sociologica*, 42, 1, 17-34.
- Whitchhead, M. & Diderichsen, F. (2001): *Social Capital and Health: Tiptoeing Through the Minefield of Evidence*, The Lancet, 385, 9277, 165-6.
- Wilkinson, R. (1996): *Unhealthy Societies: the Afflictions of Inequality*, Routledge, London.
- Woolcock, M. 2001: "The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes", *Source: Canadian Journal of Policy Research*, 2, 1, 1-17.

مشخصات نویسندگان

محمد مظلوم خراسانی دارای دکترای جامعه‌شناسی از آلمان و دانشیار جامعه‌شناسی در گروه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد است. علاقه پژوهشی او جامعه‌شناسی سیاسی و توسعه و مسائل اجتماعی ایران است.

نشانی: گروه علوم اجتماعی، دانشگاه ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد

Email: mazloom@um.ac.ir

احمدرضا اصغریور ماسوله، دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی در دانشگاه فردوسی مشهد است. علاقه

پژوهشی او در زمینه جامعه‌شناسی اقتصادی و مسائل اجتماعی ایران است.

Ahmadreza.asghariour@gmail.com

عوامل مؤثر بعدی به ترتیب اهمیت عبارتند از میزان شبکه‌های اجتماعی در محله، وضعیت تأخر فرزند، وضعیت اقتصادی هم محله‌ای‌ها، خودپنداره فرد هم تأثیر منفی بر میزان سرمایه اجتماعی فرد در محله دارد که در این زمینه به تحقیقات بیشتری نیاز است تا علت این امر مشخص شود.

فهرست منابع

- ازکیا، مصطفی و غناری، غلامرضا (۱۳۸۳): توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، تهران: نشر نی.
- افروغ، عماد (۱۳۷۸): خرد فرهنگ‌ها، مشارکت و وفای اجتماعی، مجموعه مقالات وفاق اجتماعی و فرهنگ عصر تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- سرای، حسین (۱۳۷۲): مقدمه‌ای بر نمونه‌گیری در تحقیق، تهران: سمت.
- جلیلی، مسعود (۱۳۷۵): نظم اجتماعی، تهران: نشری.
- دورلاقی، استیون (۱۳۸۳): بر پایه سرمایه اجتماعی، در سرمایه اجتماعی اقتصاد و دموکراسی، ویراسته کیان تاجبخش، شیراز.
- مرکز آمار و خدمات ماشینی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی خراسان (۱۳۸۳): نشریه دانشجو، مشهد.
- میر، دلیرت (۱۳۸۰): راه‌های سنجش و تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نائینی، تهران: نشر نی.
- Allen, P.: 1995, "Research and Innovation in Contemporary Adult Education", in S. papaiannou, P. Alheit, J.F. Lauridsen and H.S.Olesen eds., *Community, Education and Social Change*, Roskilde University Centre, Roskilde.
- Okun, S.L. & Singh, K.: 2002, "Applications of Social Capital in Educational Literature: A Critical Synthesis", *Review of Educational Research*, 70, 1, 31-60.
- Field, David: 2003, *Social Capital*, Sage Publications
- Foray, M. and Edwards, B.: 1999, "Is it Time to Disinvest in Social Capital?", *Journal of Public Policy*, 19, 2, 141-73.
- Healy, T.: 2003, "Social Capital: Capital and Economic Development. Anniversary Issue", Workshop: Social Capital and Sustainable Ties in the Information Society, Conference on "Sustainable Ties in the Information Society".
- Riislund, Lene & Svendsen, Gert Tinggaard: 2005, *Trust, Social Capital and Economic Growth: An International Comparison*, Edward Elgar, Cheltenham, UK.
- Lauglo, J.: 2000, "Social Capital Trumping Class Cultural Capital?" Engagement with School among Immigrant Youth, pp. 142-167 in S. Baron, J. Field & T. choulter (eds), *Social Capital: Critical Perspectives*, Oxford University press, Oxford.

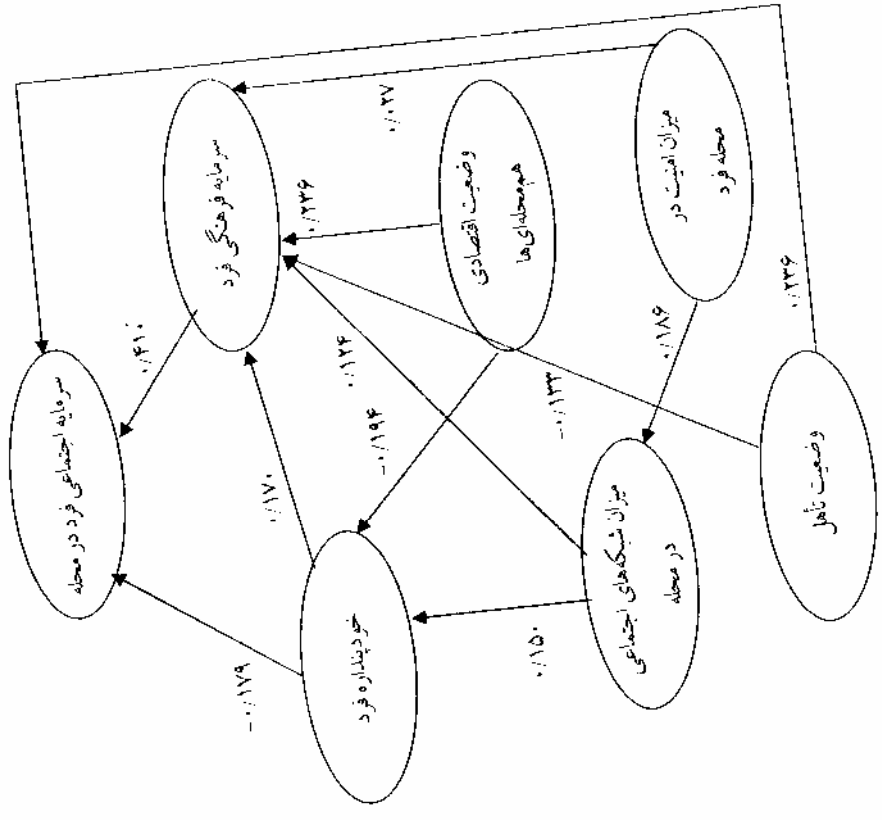
نتیجه گیری

بر اساس این پژوهش، میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در محله سکونت دائم آن‌ها کمتر از میزان متوسط است. نمره «میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در منطقه محل سکونت (محله)» در فاصله یک تا پنج سنجیده شد مقدار آن ۲/۶۶ به دست آمد.

همچنین شکافی بین میزان سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی (محله) و میزان سرمایه اجتماعی فرد در دانشگاه مشاهده شد. در مقایسه زوجی نمرات سرمایه اجتماعی در دانشگاه و منطقه محل سکونت (محله)، مره سرمایه اجتماعی در محله ۲/۶۵ و نمره سرمایه اجتماعی در دانشگاه ۳/۰۴ به دست آمد و تفاوت بین آن‌ها معنی دار شد. یعنی میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در دانشگاه به طور معنی داری بیش از میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در منطقه محل سکونت آن‌هاست.

در تحلیل دوم متغیری یعنی یک متغیر مستقل با متغیر تابع و با استفاده از تحلیل رگرسیون و مقایسه میانگین‌ها، بیشترین تأثیر متعلق به متغیرهای «میزان شبکه‌های اجتماعی موجود در محله» با $R^2 = ۰/۱۶۴$ ؛ «میزان امنیت در محله» با $R^2 = ۰/۱۰۹$ ؛ «میزان سرمایه فرهنگی فرد» با $R^2 = ۰/۰۷۷$ ؛ «اعتبار اجتماعی دانشکده» با $R^2 = ۰/۰۶۸$ ؛ «نظرات تحصیلی فرد» با $R^2 = ۰/۰۳۲$ ؛ «میزان روابط اجتماعی خانواده در محله» با $R^2 = ۰/۰۰۳$ ؛ «میزان نظر مثبت نسبت به گوناگونی اقوام» با $R^2 = ۰/۰۰۲$ ؛ محل سکونت فرد (شهر یا روستا).

در تحلیل چند متغیری یعنی تحلیلی که با حضور همزمان همه متغیرها انجام شده است، مهم‌ترین عامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی، «میزان سرمایه فرهنگی فرد» است. یعنی چنانچه فرد دچارهای اجتماعی را به خوبی درونی کرده باشد، تمایل بیشتری به تعهد مدنی خواهد داشت و به تبع آن دارای سرمایه اجتماعی بیشتری خواهد بود. سرمایه فرهنگی فرد متأثر از فرایند اجتماعی شدن فرد در خانواده و مدرسه است. به همین دلیل به نظر می‌رسد برای برنامه‌ریزی به منظور افزایش سرمایه اجتماعی باید ارزش‌های و هنجارهای مدنی در خانواده‌ها و مدارس تقویت شوند. بعد از این عامل «میزان امنیت در محله» دارای بیشترین تأثیرگذاری بر متغیر وابسته پژوهش است که نشان‌دهنده اهمیت این عامل است. مشارکت اجتماعی افراد در امور محله و اعتماد بین شخصی رابطه نزدیکی با احساس امنیت دارند. هنگامی که احساس عدم امنیت وجود داشته باشد، افراد ترجیح می‌دهند از محدوده شخصی خود محافظت کنند تا به مشارکت بپردازند.

در نمودار تحلیل مسیر بالا، بیش از همه تأثیر چشم گیر متغیر «وضعیت اقتصادی هم‌محله‌ای‌ها» بر متغیر سرمایه فرهنگی فرد، قابل توجه است. همچنین رابطه میان «میزان امنیت در محله» و «میزان شبکه‌های اجتماعی در محله».

مجله علوم اجتماعی

دوره دوم - شماره ۲ - تابستان، پائیز و زمستان ۱۳۸۴

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

محمد رحمان آهنگیان،
فاطمه براتلو	سازمان‌ها و هویت ما
برات‌علی خاکپور،
عیسی پیری	آسیب‌شناسی اجتماعی شهر و نقش سرمایه‌های اجتماعی و کالبدی شهروندان در کاهش آن (دیدگاهی جغرافیایی)
محمدعلی زکی	نگرش دانشبران آموزشگاه‌های کامپیوتر شهر اصفهان به عوامل اجتماعی مؤثر بر آن
سیامک زند رضوی،
سیمین فروغ‌زاده	سیمای جنسیت (زن و مرد) در قوانین خانواده و مجازات اسلامی
علی اصغر سیلابیان طوسی،
محمد مسعود سعیدی ناهقی	نگرش سکولار، نظریه‌های سکولاریسم و جامعه ما
مسعود عالمی	آینده هویت‌های فرهنگی جمعی با استفاده از روش شبیه‌سازی کامپیوتری
محمد رضا مریدی،
معصومه تقی زادگان	بررسی جامعه‌شناختی عناصر ساختاری سیستم هنر
محمد مظلوم خراسانی،
احمد رضا اصغریور ماسوله	سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد در سال تحصیلی ۸۴-۱۳۸۳ و عوامل مؤثر بر آن

- Punam, R. 1993: "The Prosperous Community: Social Capital and public life", *The American Prospect*, 4, 13, 11-18.
- Samon-Salazar, R. & Donubusch, S. 1995: "Social Capital and Reproduction of inequality: Information Networks among Mexicanorigin High School Students", *Sociology of Education*, 68, 2, 116-35.
- Unwin, L. 1996: "Employer-led Realities: Apprenticeship Past and Present", *Journal of Vocational Education and Training*, 48, 1, 57-68.
- Volker, B. & Flap, H. 1999: "Getting Ahead in the GDR: Social Capital and Status Attainment under Communism", *Acta Sociologica*, 42, 1, 17-34.
- Whitchhead, M. & Diderichsen, F. (2001): *Social Capital and Health: Tiptoeing Through the Minefield of Evidence*, The Lancet, 385, 9277, 165-6.
- Wilkinson, R. (1996): *Unhealthy Societies: the Afflictions of Inequality*, Routledge, London.
- Woolcock, M. 2001: "The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes", *source: Canadian Journal of Policy Research*, 2, 1, 1-17.

مشخصات نویسندگان

محمد مظلوم خراسانی دارای دکترای جامعه‌شناسی از آلمان و دانشیار جامعه‌شناسی در گروه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد است. علاقه پژوهشی او جامعه‌شناسی سیاسی و توسعه و مسائل اجتماعی ایران است.

نشانی: گروه علوم اجتماعی، دانشگاه ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد

Email: mazloom@um.ac.ir

احمدرضا اصغریور ماسوله، دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی در دانشگاه فردوسی مشهد است. علاقه

پژوهشی او در زمینه جامعه‌شناسی اقتصادی و مسائل اجتماعی ایران است.

Ahmadreza.asghariour@gmail.com

عوامل مؤثر بعدی به ترتیب اهمیت عبارتند از میزان شبکه‌های اجتماعی در محله، وضعیت تأخر فرزند، وضعیت اقتصادی هم محله‌ای‌ها، خودپنداره فرد هم تأثیر منفی بر میزان سرمایه اجتماعی فرد در محله دارد که در این زمینه به تحقیقات بیشتری نیاز است تا علت این امر مشخص شود.

فهرست منابع

- آزکیا، مصطفی و غناری، غلامرضا (۱۳۸۳): توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، تهران: نشر نی.
- افروغ، عماد (۱۳۷۸): خرد فرهنگ‌ها، مشارکت و وفای اجتماعی، مجموعه مقالات وفاق اجتماعی و فرهنگ عصر تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- سرای، حسین (۱۳۷۲): مقدمه‌ای بر نمونه‌گیری در تحقیق، تهران: سمت.
- جلیلی، مسعود (۱۳۷۵): نظم اجتماعی، تهران: نشری.
- دورلاقی، استیون (۱۳۸۳): بر پایه سرمایه اجتماعی، در سرمایه اجتماعی اقتصاد و دموکراسی، ویراسته کیان تاجبخش، شیراز.
- مرکز آمار و خدمات ماشینی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی خراسان (۱۳۸۳): نشریه دانشجو، مشهد.
- میر، دلیرت (۱۳۸۰): راه‌های سنجش و تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ نائینی، تهران: نشر نی.
- Alheit, P.: 1995, "Research and Innovation in Contemporary Adult Education", in S. papaiannou, P. Alheit, J.F. Lauridsen and H.S.Olesen eds., *Community, Education and Social Change*, Roskilde University Centre, Roskilde.
- Bka, S.L. & Singh, K.: 2002, "Applications of Social Capital in Educational Literature: A Critical Synthesis", *Review of Educational Research*, 70, 1, 31-60.
- field, David: 2003, *Social Capital*, Sage Publications
- Foray, M. and Edwards, B. (1999): "Is it Time to Disinvest in Social Capital?", *Journal of Public Policy*, 19, 2, 141-73.
- Healy, T. 2003: "Social Capital: Capital and Economic Development. Anniversary Issue", Workshop: Social Capital and Sustainable Ties in the Information Society. Conference on "Sustainable Ties in the Information Society".
- Riislund, Lene & Svendsen, Gert Tinggaard: 2005: *Trust, Social Capital and Economic Growth: An International Comparison*, Edward Elgar, Cheltenham, UK.
- Lauglo, J.: 2000: "Social Capital Trumping Class Cultural Capital?" *Engagement with School among Immigrant Youth*, pp. 142-167 in S. Baron, J. Field & T. choulter (eds), *Social Capital: Critical Perspectives*, Oxford University press, Oxford.

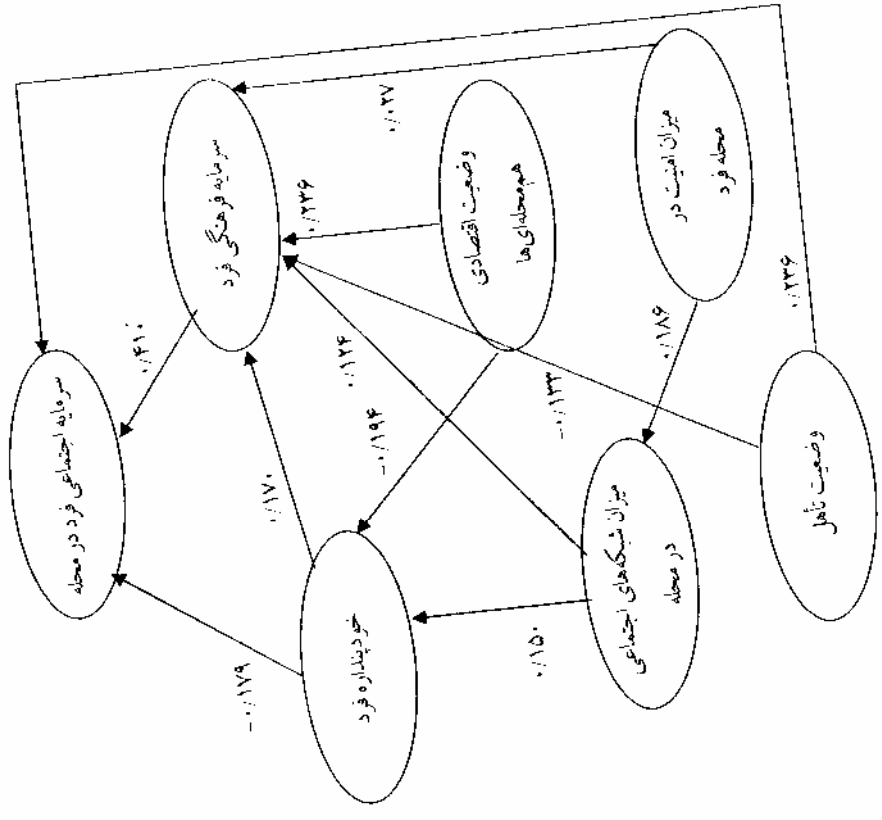
نتیجه گیری

بر اساس این پژوهش، میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در محله سکونت دائم آن‌ها کمتر از میزان متوسط است. نمره «میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در منطقه محل سکونت (محله)» در فاصله یک تا پنج سنجیده شد مقدار آن ۲/۶۶ به دست آمد.

همچنین شکافی بین میزان سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی (محله) و میزان سرمایه اجتماعی فرد در دانشگاه مشاهده شد. در مقایسه زوجی نمرات سرمایه اجتماعی در دانشگاه و منطقه محل سکونت (محله)، مره سرمایه اجتماعی در محله ۲/۶۵ و نمره سرمایه اجتماعی در دانشگاه ۳/۰۴ به دست آمد و تفاوت بین آن‌ها معنی دار شد. یعنی میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در دانشگاه به طور معنی داری بیش از میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در منطقه محل سکونت آن‌هاست.

در تحلیل دومنبری یعنی یک متغیر مستقل با متغیر تابع و با استفاده از تحلیل رگرسیون و مقایسه میانگین‌ها، بیشترین تأثیر متعلق به متغیرهای «میزان شبکه‌های اجتماعی موجود در محله» با $R^2 = ۰/۱۶۴$ ؛ «میزان امنیت در محله» با $R^2 = ۰/۱۰۹$ ؛ «میزان سرمایه فرهنگی فرد» با $R^2 = ۰/۰۷۷$ ؛ «اعتبار اجتماعی دانشکده» با $R^2 = ۰/۰۶۸$ ؛ «نظرات تحصیلی فرد» با $R^2 = ۰/۰۳۲$ ؛ «میزان روابط اجتماعی خانواده در محله» با $R^2 = ۰/۰۰۳$ ؛ «میزان نظر مثبت نسبت به گوناگونی اقوام» با $R^2 = ۰/۰۰۲$ ؛ محل سکونت فرد (شهر یا روستا).

در تحلیل چندمتغیری یعنی تحلیلی که با حضور همزمان همه متغیرها انجام شده است، مهم‌ترین عامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی، «میزان سرمایه فرهنگی فرد» است. یعنی چنان‌چه فرد هنگامی اجتماعی را به خوبی درونی کرده باشد، تمایل بیشتری به تعهد مدنی خواهد داشت و به تبع آن دارای سرمایه اجتماعی بیشتری خواهد بود. سرمایه فرهنگی فرد متأثر از فرایند اجتماعی شدن فرد در خانواده و مدرسه است. به همین دلیل به نظر می‌رسد برای برنامه‌ریزی به منظور افزایش سرمایه اجتماعی باید ارزش‌های و هنجارهای مدنی در خانواده‌ها و مدارس تقویت شوند. بعد از این عامل «میزان امنیت در محله» دارای بیشترین تأثیرگذاری بر متغیر وابسته پژوهش است که نشان‌دهنده اهمیت این عامل است. مشارکت اجتماعی افراد در امور محله و اعتماد بین شخصی رابطه نزدیکی با احساس امنیت دارند. هنگامی که احساس عدم امنیت وجود داشته باشد، افراد ترجیح می‌دهند از محدوده شخصی خود محافظت کنند تا به مشارکت بپردازند.

در نمودار تحلیل مسیر بالا، بیش از همه تأثیر چشم گیر متغیر «وضعیت اقتصادی هم‌محله‌ای‌ها» بر متغیر سرمایه فرهنگی فرد، قابل توجه است. همچنین رابطه میان «میزان امنیت در محله» و «میزان شبکه‌های اجتماعی در محله».

قرار دارد. همچنین میان میانگین نمره میزان سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی در میان مردان و زنان تفاوت فاحشی دیده می شود. همچنین مشاهده می شود که واریانس و دامنه این متغیر در میان مردان و زنان تفاوت زیادی باهم ندارند.

تحلیل دو متغیری

در تحلیل دو متغیری عوامل مؤثر بر میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در محل زندگی آنان، فرضیه های مربوط به تأثیر متغیرهای زیر رد نشد:

متغیر مستقل	ضریب تعیین در رگرسیون ساده
میزان روابط اجتماعی خانواده در محل	۰/۰۳
میزان سرمایه فرهنگی فرد	۰/۰۷۷
میزان نظر مثبت نسبت به گوناگونی اقوام	۰/۰۲
میزان شبکه های اجتماعی موجود در محل	۰/۱۶۴
میزان امنیت در محله	۰/۱۰۹
میزان تحصیلی فرد	۰/۰۳۲
اعتبار اجتماعی دانشکده	۰/۰۶۸
اطلاع یا عدم اطلاع فرد از تعداد اقوامی که در محله نوزندگی می کند	مقایسه میانگین ها
محل سکونت فرد (شهر یا روستا)	مقایسه میانگین ها

تفاوت بین میزان سرمایه اجتماعی در منطقه محل سکونت، در دو دسته دانشکده که از نظر اعتبار اجتماعی با هم تفاوت دارند، معنی دار است. دسته اول دانشکده های پرستاری و مامایی و پیراپزشکی هستند که دارای اعتبار اجتماعی کم می باشند و دسته دوم دانشکده های پزشکی، دندانپزشکی و داروسازی هستند که دارای اعتبار اجتماعی بالا هستند. نمره سرمایه اجتماعی در منطقه محل سکونت برای دسته اول ۲/۵۴ و برای دسته دوم ۲/۸ به دست آمد.

دیگر عوامل مؤثر در نظر گرفته شده در مدل تحلیلی از آزمون عبور نکردند و رد شدند.

تحلیل چندمتغیری

مشخصات مدل نهایی پردازش داده شده به داده ها که به روش «قدم به قدم» انجام شد، در جدول ۴ مشاهده می شود.

می شود.

جدول ۴- خلاصه مشخصات مدل رگرسیون چندمتغیری

ضریب همبستگی	ضریب تعیین	خطای معیار تخمین
۰/۶۵۷	۰/۴۳۱	۰/۳۸۴
	۰/۴۰۲	

مشاهده می شود که مقدار ضریب تعیین مدل به دست آمده ۰/۴۳۱ است. یعنی مدل نهایی پژوهش حدود ۴۳ درصد از واریانس متغیر وابسته را تبیین کرده است.

در جدول ۵ ضرایب متغیرهای باقیمانده در محل رگرسیون چندمتغیری ارائه شده اند.

جدول ۵

Sig.	t	Beta	Std Error	B	متغیر
۰/۰۵۴	۱/۹۴۴	-	۰/۴۰۲	۰/۸۸۱	ثابت معادله
۰/۰۰۰	۵/۳۷۱	۰/۴۱۰	۰/۰۷۸	۰/۴۰۹	سرمایه فرهنگی فرد
۰/۰۰۰	۴/۵۶۷	۰/۳۳۰	۰/۰۳۹	۰/۱۷۶	میزان امنیت در محله
۰/۰۰۰	۴/۳۱۳	۰/۳۳۱	۰/۰۴۷	۰/۲۰۲	میزان شبکه های اجتماعی در محله
۰/۰۰۱	۳/۳۰۴	۰/۳۳۶	۰/۱۴۳	۰/۴۷۲	وضعیت تأهل
۰/۰۰۱	۳/۲۷۷	-۰/۲۴۱	۰/۰۵۲	-۰/۱۷۰	وضعیت اقتصادی هم محله ای ها
۰/۰۲۵	-۲/۲۷۶	-۰/۱۷۹	۰/۰۹۹	-۰/۲۲۵	خوددنداره فرد

تحلیل مسیر

به منظور تعیین چگونگی تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته و بر یکدیگر، مدل تحلیل مسیر ارائه می شود. در رسم مسیرها، منطقی بودن رابطه و نیز معنی داری آماری مدنظر بوده اند.

اعتبار پیش‌بینی: که مربوط به فرضیات، یعنی رابطه بین متغیرهای مختلف یا پیش‌بینی متغیر تابع براساس متغیرهای مستقل می‌شود که با استفاده از آزمون‌های آماری مناسب تأمین شده است.

اعتبار یرونی: که مربوط به تعمیم نتایج نمونه به جامعه می‌شود و دو نوع است:

اعتبار آماری: که به مناسب بودن حجم نمونه در جامعه موردنظر مربوط می‌شود و به وسیله انتخاب شیوه نمونه‌گیری مناسب تأمین شده است.

اعتبار اکولوژیک: که به همگنی و تجانس جامعه آماری مربوط می‌شود و با انتخاب طبقات مناسب در نمونه‌گیری طبقه‌ای تأمین شده است.

تأمین قابلیت اعتماد

قابلیت اعتماد سازه‌ها از روش محاسبه آلفای کرونباخ مورد بررسی قرار گرفت. در جدول زیر مقدار آلفای کرونباخ برای سازه‌ها مشاهده می‌شود.

جدول ۲- آلفای کرونباخ سازه‌های پژوهش

سازه	تعداد گویه‌ها	آلفای کرونباخ
طبقه اجتماعی خانواده	۵	۰/۶۰
میزان روابط اجتماعی خانواده	۲	۰/۴۶
میزان سرمایه فرهنگی فرد	۴	۰/۵۵
متزلت تحصیلی فرد	۴	۰/۶۱
خودبنداره فرد	۷	۰/۶۸
میزان وجود شبکه‌های اجتماعی در محله	۲	۰/۸۱
میزان امنیت در محله	۲	۰/۶۵
میزان سرمایه اجتماعی فرد در دانشگاه	۱۲	۰/۸۱
میزان سرمایه اجتماعی فرد در محله	۱۲	۰/۸۳

1. Predictive validity
2. External validity
3. reliability

یافته‌های پژوهش و آزمون فرضیات

توصیف جامعه آماری

۱۴۲ نفر از پاسخگویان زن (۵۸٪ درصد) و ۱۰۲ نفر از پاسخگویان مرد (۴۱٪ درصد) بوده‌اند. میانگین سن کل پاسخگویان ۲۲/۳۷ سال بوده است. میانگین سن پاسخگویان به تفکیک جنس مرد و زن عبارت است از ۲۳/۵۲ سال برای مردان و ۲۱/۳۵ سال برای زنان. واریانس متغیر سن برای مردان ۱۹/۸۵ سال و برای زنان ۵/۲۶ سال بوده است که تفاوت آشکاری باهم ندارند. بیشترین سن در میان مردان ۴۲ سال و در میان زنان ۳۹ سال بوده است. کمترین سن، هم در میان مردان و هم در میان زنان ۱۸ سال بوده است.

فراوانی متاهلین و مجربین در میان زنان و مردان پاسخگو تقریباً برابر بوده است. ۸۷٪ درصد مردان پاسخگو مجرد و ۸۸٪ درصد زنان پاسخگو مجرد بوده‌اند و ۱۱/۸ درصد مردان و ۱۱٪ درصد زنان هم متاهل بوده‌اند.

از میان ۸ نفری که محل زندگی آن‌ها در روستا بوده است، تنها یکی زن و بقیه مرد بوده‌اند. ۹۳٪ درصد مردان از شهر و ۶/۹ درصد مردان از روستا بوده‌اند. ۹۹/۳ درصد زنان از شهر و ۰/۷ درصد زنان از روستا بوده‌اند.

توصیف متغیر مستقل: میزان سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی

جدول ۳- میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در محل زندگی

جنس	فراوانی	میانگین	میان	درصد از کل	واریانس
مرد	۹۸	۲/۶۳	۲/۶۷	۴۳/۴	۰/۲۸۶
زن	۱۲۸	۲/۶۸	۲/۶۷	۵۶/۶	۰/۲۳۰
کل	۲۲۶	۲/۶۶	۲/۶۷	۱۰۰	۰/۲۵۴

در جدول بالا آماره‌های توصیفی مربوط به متغیر «میزان سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی» آورده شده است. ملاحظه می‌شود که میانگین نمره این متغیر ۲/۶۶ به‌دست آمده است که تقریباً در وسط طیف

تاریف عملیاتی: سرمایه فرهنگی در قبول هنجارهای مؤثرتر در جامعه و تعالی آن
میشود.

33

منزلت تحصیلی

تعریف اسمی: میزان استراحتی که در جامعه به فرد به خاطر موقعیت تحصیلی او گذاشته می‌شود.

تعریف عملیاتی: موقعیت تحصیلی فرد شامل وضعیت درسی از نظر دیگران مهم، رشته تحصیلی و دانشکده محل تحصیل است که برای سنجش منزلت تحصیلی فرد آن‌ها را باید سنجید.

خودپنداره

تعریف اسمی: مجموعه تصورات فرد از خود را خودپنداره گویند (Marshall, 1998: 589).
تعریف عملیاتی: تصورات فرد از خود از نظر ویژگی‌های ظاهری و توانایی‌های اجتماعی خودپنداره غیردست.

جامعہ آماری

جامعه آماری، دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی در مشهد در سال تحصیلی ۱۳۸۳ بود است.

جدول ۱- عمده دانشجویان دانشکده علوم پزشکی مشهد به تفکیک دانشکده و جنس

ردیف	دانشکده	مرد	زن	جمع
۱	پزشکی	۴۶۹	۹۹۴	۱۴۶۳
۲	پرستاری و ماماچی	۱۵۸	۷۶۸	۹۲۶
۳	دندانپزشکی	۲۹۳	۲۸۷	۵۸۰
۴	داروسازی	۲۱۰	۲۰۴	۴۱۴
۵	پزشکی	۱۰۷۸	۸۱۲	۱۹۹۰
	جمع	۲۸۱۸	۲۵۶۵	۵۳۸۳

تغییرات نسبی به مرکز آمار و خدمات مالی دانشگاه علوم پزشکی و خدمات درمانی خراسان، ۱۳۸۳

شماره دوم	سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد ...	۲۰۷
در جدول ۱ عده دانشجویان مشغول به تحصیل در دانشگاه علوم پزشکی مشهد به تفکیک دانشکده و جنس مشاهده می شود.		

ॐ

برای محاسبه حجم نمونه از فرمول کوکران (سرای، ۱۳۷۲: ۱۳۷) استفاده شده است. مقدار حجم نمونه در سطح اطمینان ۹۵ درصد و مقدار دقت احتمالی ۰/۰۶، با استفاده از واریانس متغیر وابسته (که در پیش آزمون ۰/۱۴ به دست آمده بود) ۲۴۴ نفر به دست آمد.

نیوہ نمونہ گیری

در این پژوهش از روش نمونه گیری طبقه‌ای سیستماتیک استفاده شده است. در این نمونه گیری دو طبقه جنس و دانشکده محل تحصیل در نظر گرفته شده‌اند. نمونه گیری در داخل طبقات به صورت تصادفی صورت گرفته است. شیوه توزیع پرسشنامه‌ها در دانشکده‌ها چنین بود که در مکان‌های مختلف هر دانشکده و زمان‌های مختلف در طول یک هفته به دانشجویان مراجعه شد تا اقرار گوناگون دانشجویان را دربرگیرد. در هر دانشکده پرسشنامه در کتابخانه و تریای دانشکده که محل تجمع دانشجویان است، ارائه شد. پرسشگر، پرسشنامه‌ها را ۵ تا ۱۰ در میان، در بین دانشجویان توزیع می‌کرد و هنگام ارائه پرسشنامه، دانشجوی بودن و دانشکده محل تحصیل پاسخگو را می‌پرسید. به منظور بدست آوردن سهم هر دانشکده به تفکیک جنس از کل نمونه، تعداد نمونه در داخل هر طبقه را متناسب با سهم آن طبقه در جامعه تخصیص داده‌ایم.

دوش‌های تأمین اعتبار ابزار اندازه‌گیری

اعتبار ضروری

اعتبار محتوایی: که مربوط به مناسب بودن معرف‌های ساده، برای متغیرهای ساده^۳ است که با استفاده از نظر صاحب‌نظران تأمین شده است.

1. Content validity
2. indicator
3. concept

در این پژوهش عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی را با توجه به تعریف سرمایه اجتماعی فرد در محله در پژوهش حاضر و تحقیقات پیشین در دو سطح تقسیم‌بندی کرده‌ایم. اول عوامل مؤثر در سطح خرد و دوم عوامل مؤثر در سطح میانه، دسته سومی از عوامل مؤثر که عوامل سطح کلان هستند، می‌توانند مؤثر باشند. اما با توجه به این که این عوامل اکثراً در سطح ملی هستند و در این پژوهش همه پاسخگویان در یک شرایط از این نظر قرار دارند، این دسته عوامل مؤثر حذف شدند، اما در تحقیقاتی که در سطح بین‌المللی انجام می‌گیرد، این دسته عوامل مؤثر هم به کار گرفته می‌شوند.

نمودار چارچوب نظری پژوهش نشان‌دهنده رابطه میان متغیرهای مستقل و متغیر وابسته پژوهش است. هر کدام از فلش‌ها، یک فرضیه دوفضی هستند که مورد آزمون قرار گرفته‌اند.

روش پژوهش

روش مورد استفاده در این پژوهش، پیمایش بوده است. ابزار مورد استفاده برای جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش، پرسشنامه ساخته شده توسط پژوهشگر بوده است. این پرسشنامه بر اساس فرضیه‌های پژوهش و به وسیله شاخص‌سازی برای مفاهیم ساخته شده و در ۶۴ سؤال تنظیم شده است. این پرسشنامه دارای تعداد کمی سؤال باز بوده و اکثر سؤالات به صورت بسته و طیف لیکرت ۵ تایی تنظیم شده‌اند.

مفاهیم مورد استفاده در تحقیق

متغیر وابسته پژوهش: میزان سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی (محله).

تعریف اسمی: سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی (محله)، کیفیت و روابط اجتماعی فرد در محله سکونت دائمی وی است.

تعریف عملیاتی: سرمایه اجتماعی در منطقه محل زندگی، از نظر کیفیت و کمیت روابط اجتماعی به سه بعد اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی و انسجام اجتماعی تفکیک شده است.

همچنین از نظر محتوای روابط اجتماعی چهار نوع رابطه در نظر گرفته شده است: روابط اجتماعی، روابط اقتصادی، روابط سیاسی و روابط فرهنگی و برای هر کدام از این اجزاء یک سؤال در پرسشنامه در نظر گرفته شده است.

متغیرهای مستقل پژوهش

طبقه اجتماعی

تعریف اسمی: طبقه اجتماعی به مجموعه‌ای از افراد جامعه که به واسطه ویژگی‌ها و امتیازات خود دارای منافع جمعی مشترک هستند، گفته می‌شود.

تعریف عملیاتی: طبقه اجتماعی در این پژوهش با سه ویژگی در آمد، تحصیلات و منزلت شغلی مشخص شده است.

سرمایه اجتماعی فرد در دانشگاه

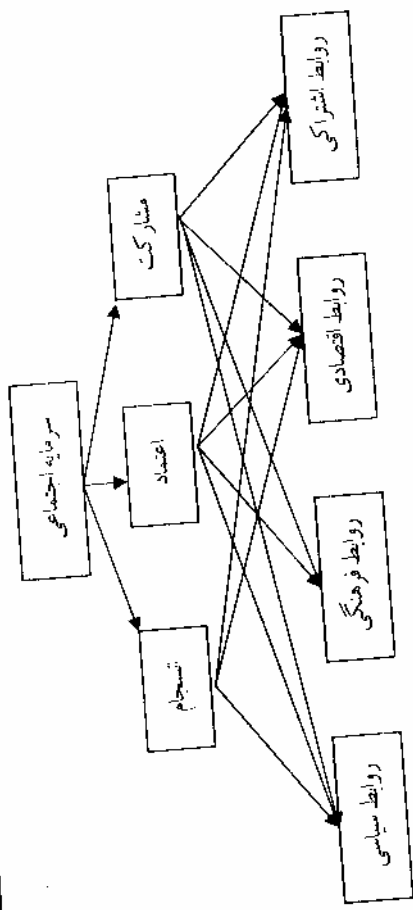
تعریف اسمی: سرمایه اجتماعی فرد در دانشگاه کمیت و کیفیت روابط اجتماعی فرد در دانشگاه است.

تعریف عملیاتی: سرمایه اجتماعی در دانشگاه مانند سرمایه اجتماعی فرد در محله سنجیده شده است و فقط سؤالات برای محیط دانشگاه تنظیم شده‌اند.

سرمایه فرهنگی

این مفهوم توسط پیر بوردیو مطرح شده است. او معتقد بود والدین طبقه متوسط توانایی‌های زبانی و فرهنگی به فرزندان خود می‌دهند که در مدرسه به آن‌ها نیاز است و به همین خاطر این شایستگی‌ها برای کودکان مانند سرمایه عمل می‌کنند. اما کودکان طبقه کارگر نمی‌توانند این شایستگی‌ها را کسب کنند و ارزشیابی آموزشی دو مدرسه هم در حالی که ظاهر آنی ضرفانه عمل می‌کند، اما از آن جایی که بر همین شایستگی‌های فرهنگی تأکید می‌کند، موجب بازتولید نابرابری می‌شود (Marshall, 1998: 134).

تعریف اسمی: مجموعه هنجارها، ارزش‌ها و توانایی‌های فرهنگی که فرد از محیط در فرایند اجتماعی شدن دریافت می‌کند و در تأثیرگذاری بر منابع کمپاب جامعه و دستیابی به انواع دیگر سرمایه به وی کمک می‌کند، سرمایه فرهنگی نام دارد.

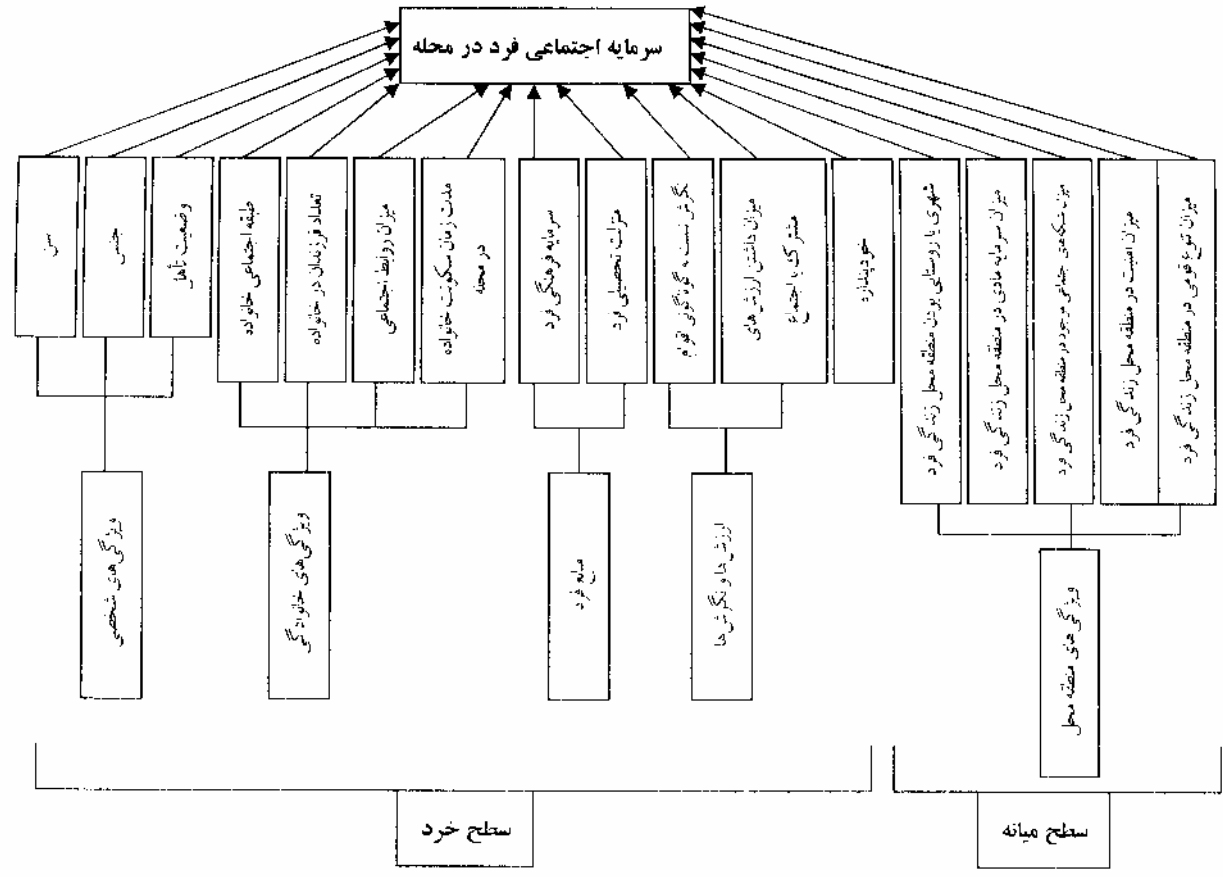

لازم به ذکر است که در این پژوهش، سرمایه اجتماعی فرد در محل زندگی دائم وی با خانواده‌اش را می‌سنجیم و عوامل مؤثر بر آن را بررسی می‌کنیم. به همین منظور ابعاد دیگری که در بعضی تحقیقات قبلی برای سرمایه اجتماعی در نظر گرفته‌اند، در تعریف ما قرار ندارند. به عنوان مثال در تحقیق از کیا و غفاری اعتماد به نهادهای کلان کشوری هم جزئی از ابعاد اعتماد سرمایه اجتماعی بوده است (از کیا و غفاری، ۱۳۸۳: ۱۲۹۵). اما در این پژوهش با توجه به این که هدف سنجش میزان سرمایه اجتماعی فرد در منطقه محل زندگی (مجله) بوده است، از چنین شاخص‌هایی استفاده نشده است.

عوامل مؤثر بر میزان سرمایه اجتماعی

تعداد تحقیقات انجام شده درباره عوامل مؤثر بر میزان سرمایه اجتماعی، در مقایسه با تعداد تحقیقات انجام شده درباره رهبرها و تابع و وجود یا عدم وجود سرمایه اجتماعی در یک جامعه بسیار ناچیزند. محقق در جستجو‌هایی که به منظور بررسی تحقیقات پیشین در این زمینه انجام داد، به حدود ۱۰۰ مقاله دست یافت که تنها در سه نای آن‌ها به عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی پرداخته شده بود و مابقی به آثار و تبعات سرمایه اجتماعی پرداخته بودند. استیون دور لاف یکی از محققان سرمایه اجتماعی در این زمینه می‌گوید: «... مطالعات سرمایه اجتماعی هنوز باید مصداق روشنی برای جهت‌گیری ارائه دهد. آیا شبکه‌های اجتماعی با کثرت اعتماد، به جوامع کارا منجر می‌شوند، یا آیا جوامع موفق این نوع پیوندهای اجتماعی را ایجاد می‌کنند؟ تا جایی که من می‌دانم هیچ تحقیقی تاکنون قادر نبوده پاسخ روشنی به این مسئله بدهد و به حل آن کمک کند» (دور لاف، ۱۳۸۳: ۴۱۱).

مدل تحلیلی عوامل مؤثر بر سرمایه اجتماعی

برون گرونی را تسهیل می کنند. (Healy, 2003). همچنین بانک جهانی در تعریف سرمایه اجتماعی آورده است: «سرمایه اجتماعی به نهادها، روابط و هنجارهایی ارجاع دارد که شکل دهنده کیفیت و کمیت کشش های متقابل اجتماعی در یک جامعه هستند... سرمایه اجتماعی تنها مجموع نهادهای بنیانی جامعه نیست، بلکه چیزی است که آن ها را کنار هم نگاه می دارد».

سطوح تحلیل سرمایه اجتماعی

یکی از مسائل مهم در تعریف سرمایه اجتماعی، مشخص کردن سطح تحلیل سرمایه اجتماعی است. به طور کلی سرمایه اجتماعی را می توان در دو سطح سرمایه اجتماعی فردی و سرمایه اجتماعی جمعی در نظر گرفت. برای اندازه گیری سرمایه اجتماعی فردی، واحد سنجش و واحد تحلیل، هر دو، فرد است. در اندازه گیری سرمایه اجتماعی جمعی واحد سنجش فرد است، اما واحد تحلیل گروه ها، اجتماعات و با جوامع و کشورها هستند.

این پژوهش از نوع اول است، یعنی واحد سنجش و واحد تحلیل آن فرد است. در واقع ما در این پژوهش به سنجش سرمایه اجتماعی فردی و عوامل مؤثر بر آن می پردازیم. مثال های زیادی برای تحقیقاتی وجود دارد که واحد تحلیل سرمایه اجتماعی آن ها، گروه ها و اجتماعات و جوامع بوده است. مانند پیمایش های بین المللی که به مقایسه سرمایه اجتماعی در کشورهای مختلف می پردازند. دیدگاه دیگری سرمایه اجتماعی را در سه سطح قابل تحلیل می داند: سطح خرد (فرد/خانوار/محل)، سطح میانه (نهادهای) و سطح کلان (سطح ملی) (Hjorthund & Svendsen, 2003: 4).

انواع سرمایه اجتماعی

مهم ترین عنصری که در میان اندیشمندان موجب تفکیک میان انواع انواع سرمایه اجتماعی شده است، مفید یا مضر بودن آن برای کل اجتماع است. با توجه به این نکته می توان به تفکیکی که فیلد (2003: Fild) میان سویه مثبت و سویه منفی سرمایه اجتماعی قائل شده است، اشاره کرد. او دغدغه بوردیو را باز می گوید: داشتن روابط محکم و مؤثر همواره از آن عدهای خاص است و استفاده از آن ها همواره می تواند به زیان مجرمان اجتماعی باشد.

یکی از مفیدترین تمایزات نظری انجام شده در حوزه سرمایه اجتماعی، مربوط به تمایز مایکل وولکا که میان سه نوع سرمایه اجتماعی است:

۱. سرمایه اجتماعی الزام آور^۱ که مشخص کننده پیوندها میان مردم مشابه در موقعیت های مشابه است، مانند خانواده اولیه، دوستان نزدیک و همسایگان؛

۲. سرمایه اجتماعی پیوندها دهنده،^۲ که دربرگیرنده پیوندهای دورتر از افراد متماثل به هم است، مانند دوستان دور و همکاران؛

۳. سرمایه اجتماعی مربوط کننده،^۳ که مردم نامشابه را در موقعیت های نامشابه در دسترس هم قرار می دهد، مانند کسانی که کاملاً خارج از اجتماع قرار گرفته اند، بنابراین اعضا را قادر می سازد که محدوده

وسیع تری از منابع را نسبت به داخل اجتماع در اختیار داشته باشند (14-13: Woolcock 2001). بحث وولکا که را هم می توان به سویه های مثبت و منفی سرمایه اجتماعی تعریف کرد تسلط افراطی هر

کدام از انواع سرمایه اجتماعی بر دیگر انواع، می تواند پیامدهای منفی برای انسجام اجتماعی داشته باشد.

ابعاد سرمایه اجتماعی

پس از تعریف مفهومی، ابعاد و انواع سرمایه اجتماعی باید مشخص شوند. همان طور که گفته شد، بیان ابعاد و انواع مفهوم باید کاملاً با تعریف مفهومی آن منطبق باشد. در زمینه بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی پژوهش های بسیاری انجام شده است که برخی از آن ها با روش های آماری و برخی دیگر با تحلیل های نظری این ابعاد را مشخص کرده اند.

در این پژوهش برای تعریف ابعاد سرمایه اجتماعی از انواع ایده آل نظم اجتماعی که توسط چلبی بیان شده است و ابعاد بیان شده برای سرمایه اجتماعی توسط ازکیا و غفاری استفاده کرده ایم. چلبی در توضیح و تدوین مدلی نظری برای بررسی نظم اجتماعی به بیان چهار نوع ایده آل نظم اجتماعی می پردازد: نظم اشتراکی،^۴ نظم

1. bonding
2. bridging
3. linking
4. social order
5. communal

سازمان اجتماعی، مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها اشاره دارد که کارایی جامعه را از طریق تسهیل کنش‌های هماهنگ افزایش دهد. «سرمایه اجتماعی از طریق افزایش هزینه‌های بالقوه برای افرادی که از مسئولیت فرار می‌کنند، موجب می‌شود که آن‌ها در کنش‌های جمعی سهیم شوند» این کار از طریق تقویت هنجارهای قوی انتظار عمل متقابل و تسهیل جریان اطلاعات انجام می‌شود (Putnam 1993: 173). باتنام بین دو شکل اساسی سرمایه اجتماعی تمایز قائل شد: پیوندهنده (شمول‌آور) و محدودکننده (انحصاری). سرمایه اجتماعی محدودکننده یا الزام‌آور تمایل دارد که هویت‌های انحصاری و همگنی را حفظ کند؛ سرمایه اجتماعی پیوندهنده افراد را از بخش‌های مختلف اجتماعی کنار هم جمع کند.

همان‌طور که ملاحظه شد، باین که یوردیو، کمن و باتنام اشتراک نظرهایی دارند، اما تفاوت‌هایی اساسی میان آن‌ها وجود دارد. در حالی که امروزه دیدگاه باتنام بیش از همه، مورد قبول قرار گرفته و توسعه داده می‌شود، دیدگاه‌های یوردیو و کمن تقریباً در حاشیه قرار دارند. اگر پژوهشگری قصد دارد به بررسی نابرابری و امتیازاتی که قشری خاص به خود اختصاص داده است، بپردازد، بی شک باید قبل از همه به سراغ اندیشه نظری یوردیو برود و آن‌گاه باید به مواردی توجه کند که شاید در اندیشه کمن و باتنام چندان مورد توجه نباشند و اگر می‌خواهد به بررسی نقش نهادهای اساسی و سستی در موفقیت اجتماعی افراد بپردازد، می‌تواند به سراغ اندیشه کمن برود. اما اگر هدف از بررسی نقش روابط اجتماعی و پیوندهای اجتماعی، بالابردن کیفیت زندگی افراد باشد، اندیشه نظری باتنام بیش از همه با این هدف سازگار است. در مجموع هر سه این اندیشمندان، سرمایه اجتماعی را در ماهیت روانی می‌دانند که میان افراد حاکم است. این روابط می‌توانند رسمی (سازمان‌یافته) یا غیررسمی باشند. به هر صورت این روابط به صحنه آن‌ها کمک می‌کنند که برای رسیدن به منابع مؤثر، به گونه‌ای کارآتر عمل کنند. با توجه به آنچه گفته شد، رهیافت این پژوهش بیش از همه تحت تأثیر افکار باتنام است.

در سال‌های اخیر سازمان‌های بین‌المللی مانند سازمان همکاری اقتصادی و توسعه OECD و بانک جهانی هم توجه زیادی به مفهوم سرمایه اجتماعی نشان داده‌اند. سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه، سرمایه اجتماعی را چنین تعریف کرده است: شبکه‌ها، هنجارهای مشترک و ادراکاتی که همکاری درون و

سه نفر سرمایه اجتماعی را مشتمل بر ارتباطات فردی و کنش متقابل بین فردی، همراه با مجموعه‌های اشتراکی ارزش‌ها که با این ارتباطات هسته است، می‌دانند.

در نوشته‌های اولیه یوردیو، سرمایه اجتماعی بخشی از تحلیل گسترده‌تر او از مبانی واگرایی نظم اجتماعی بود. او در یک مصاحبه تلویزیونی، میدان اجتماعی را با یک کازینو مقایسه کرد: اما تنها با مهره‌های سیاه که نشانه سرمایه اقتصادی ما هستند، بازی نمی‌کنیم، بلکه با مهره‌های آبی که سرمایه فرهنگی ما هستند و با مهره‌های قرمز که سرمایه اجتماعی هستند، هم بازی می‌کنیم (Althuis, 1996). از نگاه او انواع گوناگون سرمایه همیشه نمی‌توانند جایگزین هم شوند، اما در ترکیب با هم می‌توانند سرمایه جدیدی به وجود آورند. یوردیو سرمایه اجتماعی را چنین تعریف کرده است: سرمایه اجتماعی مجموعه منابع واقعی یا مجازی است که از طریق داشتن شبکه‌های پایا و کم و بیش نهادینه شده روابط دوطرفه آشنایی و شناخت، برای یک فرد یا گروه انباشته می‌شود. کارکرد خاص سرمایه اجتماعی بازتولید نابرابری است و باین که اشکال سرمایه به طور کامل جدایی‌ناپذیر نیستند، اما سرمایه اجتماعی این کار را تا حدی مستقل از سرمایه اقتصادی و سرمایه فرهنگی انجام می‌دهد.

در مقابل، کمن، که مانند یوردیو جامعه‌شناس برجسته‌ای در حوزه جامعه‌شناسی آموزش و پرورش است، در پژوهش‌های خود نشان داد که سرمایه اجتماعی محدود به قدرتمندان نیست، بلکه می‌تواند مزایای زیادی برای اجتماعات فقیر و حاشیه‌ای داشته باشد. به نظر کمن سرمایه اجتماعی نشانگر یک منبع است، چون دربردارنده انتظار عمل متقابل است و از سطح افراد فراتر می‌رود و شبکه‌های گسترده‌ای را که روابط آن‌ها تحت حاکمیت درجه بالایی از اعتماد و ارزش‌های مشترک قرار دارد، دربرمی‌گیرد. تفاوت عمده دیگر کمن با یوردیو آن است که او می‌خواست مفهوم سرمایه اجتماعی را در چارچوب نظری انتخاب عقلانی قرار دهد. مفهوم سرمایه اجتماعی برای کمن ابزاری بود برای تبیین این که چه طور مردم همکاری بین خود را مدیریت می‌کنند. از نظر کمن سرمایه اجتماعی دربرگیرنده «ماهیت‌های گوناگونی» است، «تمام این ماهیت‌های گوناگون در درازدند جنبه‌هایی از ساختارهای اجتماعی هستند و کنش‌های خاصی را برای کنشگران تسهیل می‌کنند». این امر نقطه اشتراک او با یوردیو است.

باتنام، عالم علوم سیاسی معاصر آمریکایی، بیش از همه تحت تأثیر افکار دوتو کوبیل درباره جامعه‌مندی آمریکا قرار دارد. او سرمایه اجتماعی را چنین تعریف کرده است: «سرمایه اجتماعی در این جا به جلوه‌هایی از

مسأله این پژوهش، بررسی میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد در منطقه محل زندگی (محل) آن‌ها و عوامل مؤثر بر آن در سال تحصیلی ۱۳۸۳-۸۴ می‌باشد. منظور از سرمایه اجتماعی، سرمایه اجتماعی دانشجویان در منطقه محل زندگی (محل) آن‌ها است که در چارچوب نظری درباره آن بحث شده است.

سؤالات پژوهش

- میزان سرمایه اجتماعی در میان دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد چگونه است؟
- چه عواملی بر میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد مؤثر است؟

تحلیل نظری

تجزیه مفهومی سرمایه اجتماعی

در سال‌های اخیر پژوهش‌های بسیاری در ایران و دیگر کشورها، با ابزار مفهومی سرمایه اجتماعی صورت گرفته است و مباحث فراوانی هم درباره تعاریف و ابعاد آن انجام شده است، اما هنوز اختلاف‌های بسیاری در این زمینه مشاهده می‌شود.

اگر از تعاریف اولیه سرمایه اجتماعی که از سوی مبدعان اولیه آن ارائه شده بگذریم، در تاریخچه مفهوم سرمایه اجتماعی می‌توان سه جریان اصلی فکری را از هم بازشناخت. این سه جریان اصلی را با نام اندیشمندان اصلی آن‌ها می‌شناسیم: پیر بوردیو، جیمز کلمن و رابرت پاتنام.

دیدگاه‌های این سه، تمایزات آشکاری با هم دارند و آن‌ها را سه شاخه متمایز، در پژوهش‌های سرمایه اجتماعی دانسته‌اند (۱۴۲: 1999: Edwards & Ioley). بوردیو تحت تأثیر مارکسیسم، از سؤال درباره منشأ بازتولید نابرابری‌های اجتماعی شروع کرده است. نقطه شروع کار کلمن این است که افراد برای دستیابی به علاقه خود به طور عقلانی وارد عمل می‌شوند؛ پاتنام وارث و گسترش‌دهنده ایده همکاری و جامعه مدنی به عنوان اساس انسجام و رفاه است. به بیانی دیگر می‌توان گفت که بوردیو سرمایه اجتماعی را ابزار تمایز اجتماعی دانسته است و کلمن و پاتنام آن را بیشتر به عنوان ابزار پیوند اجتماعی ارزیابی کرده‌اند. با وجود این تمایزات، هر

مقدمه

رابطه اجتماعی عنصر پیونددهنده کنشگران منفرد اجتماعی به یکدیگر است. جامعه‌شناسان کلاسیک و پیش از همه ماکس وبر به بررسی روابط اجتماعی پرداخته‌اند. کیفیت روابط اجتماعی تأثیر مهمی بر کیفیت زندگی (مشمول بر کیفیت زندگی عینی و ذهنی) افراد دارد. بررسی کیفیت و کمیت روابط اجتماعی با استفاده از مفهوم سرمایه اجتماعی ابعاد تازه‌ای یافته است و مورد توجه بسیار بیشتری قرار گرفته است.

کیفیت و کمیت روابط اجتماعی جوانان، تعیین‌کننده فرصت‌های آینده آنان در زمینه‌های گوناگون زندگی خواهد بود. پیوندهای اجتماعی افراد آنان را در موقعیت‌های قرار می‌دهند و سبک زندگی خاصی را به آنان پیشنهاد می‌کنند. بنابراین بررسی چگونگی این روابط اجتماعی و نیز عوامل تعیین‌کننده آنان دارای اهمیت بالایی در حوزه جامعه‌شناسی جوانان می‌باشد. روابط اجتماعی در دانشگاه و به خصوص در حوزه علوم پزشکی مختصات قابل توجهی دارد. از جمله این که در محیط دانشگاه گروه‌های دوستی و پیوندهای قوی متعددی شکل می‌گیرند و دیگر این که حوزه علوم پزشکی در بردارنده مجموعه‌ای از مشاغل است که از نظر اعتبار اجتماعی دارای تفاوت‌های فاحشی هستند (به طبقه مشاغل در میلر، ۱۳۸۰: ۳۹۷ مراجعه شود). به همین خاطر در این پژوهش به بررسی سرمایه اجتماعی دانشجویان در دانشگاه علوم پزشکی مشهد و عوامل مؤثر بر آن پرداخته شده است.

استفاده از مفهوم سرمایه اجتماعی به عنوان ابزار مفهومی بررسی کیفیت و کمیت روابط اجتماعی در این پژوهش، با توجه به بررسی‌های فراوانی است که در سال‌های اخیر با این ابزار مفهومی صورت گرفته است. به عنوان مثال در حوزه‌های آموزش و پرورش (مانند 2000: Lauglo; 1995: Dornbusch & Stanton-Salazar; 2002: Dika & Singh; 1996: Wilkinson; 2001: Whitehead & Diderichsen; 1993 & 2000: Volker & Flap) و سلامت و رفاه اقتصاد (مانند 1996: Unwin; 1999: Volker & Flap; 2000: Puurani; 1993 & 2000: Volker & Flap) و رفاه اجتماعی انجام شده است. با وجود انتقاداتی که به چنین مفهوم‌سازی وارد است و در این مقاله هم به برخی از آن‌ها پرداخته شده است، به نظر می‌رسد ویژگی‌های روش‌کننده این مفهوم آن قدر مفید هستند که با اصلاح از محدودیت‌های آن، به کار گرفته شوند.

سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد در سال تحصیلی ۸۴-۱۳۸۳ و عوامل مؤثر بر آن

محمد مظلوم خراسانی
احمد رضا اصغرپور ماسوله

چکیده

مسئله این پژوهش سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی مشهد در منطقه محل زندگی (محل) آن‌ها و عوامل مؤثر بر میزان آن است. جامعه آماری دانشگاه علوم پزشکی مشهد با حجم ۵۲۸۳ بوده است. تعداد نمونه ۲۴۴ نفر به دست آمد. نمونه‌گیری به روش طبقه‌بندی شده سیستماتیک انجام شد که طبقات، دانشکده محل تحصیل و جنس دانشجویان بودند. سرمایه اجتماعی کمیت و کیفیت روابط اجتماعی فرد در محل زندگی است که سه بعد مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و انسجام اجتماعی برای آن در نظر گرفته شد. این سه بعد هر کدام در چهار نوع رابطه اجتماعی شامل روابط فرهنگی، روابط اجتماعی، روابط سیاسی و روابط اقتصادی سنجیده شد. در این پژوهش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در منطقه محل سکونت دائم آن‌ها در یک طیف ۵ قسمتی از یک تا پنج، ۲/۶۶ به دست آمد. همچنین میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در دانشگاه، در همین طیف ۳ به دست آمد. در بررسی عوامل مؤثر در تحلیل چند متغیری، مهم‌ترین عوامل مؤثر مثبت به ترتیب اهمیت عبارت بودند از میزان سرمایه فرهنگی فرد، میزان امنیت در محل، میزان شبکه‌های اجتماعی در محل، متاهل بودن فرد و وضعیت اقتصادی هم‌محل‌های‌ها. در این تحلیل خودپنداره فرد با میزان سرمایه اجتماعی وی در محل، رابطه معنی‌دار منفی داشت.

کلیدواژه‌ها: سرمایه اجتماعی، رابطه اجتماعی، سرمایه فرهنگی، شبکه اجتماعی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی.